

De Wulp in West-Brabant in verleden en heden

John Frijters

West Brabantse Vogelwerkgroep

2019 Jaar van de Wulp

De Wulp in West-Brabant in verleden en heden

John Frijters

Juli 2019

West Brabantse Vogelwerkgroep

2019 Jaar van de Wulp

De Wulp in West-Brabant in verleden en heden

Colofon

Uitgegeven door: West Brabantse Vogelwerkgroep, juli 2019

Auteur: John Frijters

(tekst, tabellen, grafieken en verspreidingskaarten West-Brabant)

Afbeelding voorpagina: Sovon Vogelonderzoek Nederland

Verspreidingskaarten Nederland: Sovon Vogelonderzoek Nederland

Foto's: zie bijschriften

Wijze van citeren: Frijters J., 2019 Jaar van de Wulp, de Wulp in West-Brabant in verleden en heden

Overname van teksten en figuren is toegestaan met bronvermelding

Het copyright van de foto's berust bij de makers.

Het copyright van de afbeelding op de voorpagina berust bij Sovon Vogelonderzoek Nederland

Het copyright van de landelijke verspreidingskaarten berust bij Sovon Vogelonderzoek Nederland

INHOUD (ga met Ctrl + klikken direct naar de gewenste pagina)

1. INLEIDING	5
2. DE WULP.....	6
2.1 Kenmerken.....	6
2.2 Gedrag en broedbiologie.....	8
2.3 Voedsel.....	9
2.4 Rui	11
2.5 Habitat	12
2.6 Aantal en verspreiding.....	13
3. VOORKOMEN IN NEDERLAND	14
4. VOORKOMEN IN WEST-BRABANT	16
4.1 Materiaal en methode.....	16
4.2 Verspreiding.....	18
4.3 Voorkomen van 1980 tot heden	18
4.4 Voorkomen in de broedtijd	20
4.5 Aantalsontwikkeling niet-broedvogels.....	22
4.6 Aantal in relatie tot strengheid winter.....	23
4.7 Voorkomen binnen de watervogelgebieden.....	24
4.8 Voorkomen van de Wulp in het gebied Bleeke Heide / de Maaien tussen 2014 en 2018.....	26
4.9 Seizoenspatroon	28
5. SLAAPPLAATSEN	29
5.1 Gebruik en habitat.....	29
5.2 Wulpenslaapplaatsen in Nederland.....	30
5.3 Voorkomen op slaapplaatsen in West-Brabant.....	32
5.4 Slaapplaatsgebruik in West-Brabant aan de hand van een drietal voorbeelden	35
5.5 Aan de slag als slaapplaatsteller	42
6. WAT KUN JE ZELF BIJDAGEN AAN HET JAAR VAN DE WULP?	43
DANKWOORD.....	44
LITERATUUR	44
BIJLAGE	45
Sovon-telrichtlijnen slaapplaatsen Wulp.....	45

1. INLEIDING

(De tekst in de inleiding is voor een belangrijk deel overgenomen uit Sovon-publicaties)

Een jodelende Wulp die met trillende vleugels een glijvlucht maakt op een vroege voorjaarsochtend. Het is zo'n geluid waar menig vogelaar vrolijk van wordt, maar de balts van de Wulp laat zich steeds minder horen en zien want het gaat niet goed met de soort. Sinds halverwege de jaren '90 is de Wulp in ons land als broedvogel met zo'n 50% afgenomen en daarom staat de soort inmiddels als kwetsbaar op de Rode Lijst. Ook internationaal is de situatie zorgwekkend. In de afgelopen 30 jaar is de Europese stand dramatisch afgenomen. Vooral de afname in Groot-Brittannië, waar bijna een derde van de populatie broedt, speelt een grote rol.

Tegenwoordig broeden de meeste Nederlandse Wulpen in vaak open, soms ook meer besloten graslanden op zandige of venige gronden in het oosten en zuiden van het land. Heide-, hoogveen- en duingebieden zijn vrijwel al hun Wulpen kwijtgeraakt. Tot rond 1980 huisde de meerderheid juist in deze natuurgebieden. De verdwijning aldaar staat waarschijnlijk in verband met langdurig slechte broedresultaten. De overstap naar het agrarisch cultuurland, die overigens al vanaf begin twintigste eeuw plaatsvond en in beginsel een gunstige uitwerking had, pakt thans vooral negatief uit. Het aantal Wulpen neemt er af als gevolg van intensivering, verdroging, afname van het areaal grasland, afname van kuikenvoedsel, en toegenomen predatie. Mogelijk speelt ook klimaatverandering de soort parten. Buiten het broedseizoen, als "wolken" Wulpen zich concentreren in Waddenzee en Delta, is de trend juist positief. Wellicht hangt dit samen met een noordwaartse verschuiving van de winterverspreiding op Europese schaal onder invloed van zachtere winters, met afnames in het zuiden en westen en toenames in noordoostelijke regio's. Dit maakt dat Nederland wel een grote internationale verantwoordelijkheid heeft voor de Wulp: maar liefst 25-50% van de wereldpopulatie verblijft jaarlijks enige tijd in ons land. Het gaat dan vooral om de Waddenzee, waar 80-90% van de Wulpen verblijft.

Veel over de Wulp is nog onduidelijk en dat is waarom Sovon en Vogelbescherming 2019 hebben uitgeroepen tot Jaar van de Wulp. Zij willen bestaande data bundelen en analyseren en vragen om extra aandacht voor de Wulp in telprojecten en bescherming. Met bestaande data doelt men onder andere op trends en verspreiding van broedende Wulpen sinds halverwege de jaren tachtig, alsook de trends en verspreiding van Wulpen buiten de broedtijd over een nog langere periode. De belangrijkste vragen: welke factoren zijn van invloed op de aantallen Wulpen en het voorkomen van de soort binnen en buiten het broedseizoen en hoe heeft zich dat in de tijd ontwikkeld?

In deze publicatie is gepoogd de lezer nader kennis te laten maken met de Wulp en z'n leefwijze en zijn de bestaande gegevens over het voorkomen in West-Brabant zo compleet mogelijk bijeen gebracht. Hopelijk raak je er enthousiast door en wil je zelf ook een actieve bijdrage leveren aan het Jaar van de Wulp. Mocht dat zo zijn, blader dan meteen door naar pagina 42 en 43.

Veel leesplezier gewenst en succes in het veld.

2. DE WULP

2.1 Kenmerken

De Wulp *Numenius arquata* is de grootste Europese steltloper. Met een lengte van 48-60 cm is hij fors groter dan bijvoorbeeld een Grutto (37-42 cm) of een Watersnip (23-28 cm). ♀♀ zijn groter dan ♂♂ en gemiddeld zijn ze ook 1,2 keer zo zwaar (680-919 g tegen 572-779 g). De spanwijdte bedraagt 89-106 cm. Meest in het oog springende kenmerk is de zeer lange, dunne, omlaaggebogen snavel, grijszwart van kleur met een vleeskleurige basis (123-166 mm bij ♀♀, 99-135 mm bij ♂♂). De snavel van een pas uit het ei gekropen kuiken meet bij de geboorte 22 mm, na 30 dagen 58 mm en na 50 dagen 95 mm. Na circa twee en een halve maand is de snavel volgroeid. Het verenkleed is weinig contrastrijk, beige tot geelachtig bruin met donkere strepen en vlekjes. De onderzijde is witachtig met donkere vlekjes. Het winterkleed is iets valer en grijzer bruin dan het zomerkleed. In de vlucht oogt de vogel bruin met een duidelijke witte wig op de rug. De oksel- en ondervleugeldekveren zijn wit en niet of vaag getekend (in tegenstelling tot de Regenwulp die duidelijk gestreepte oksels en ondervleugels heeft). De 6,6-8 cm lange, grijze poten steken in de vlucht net voorbij de staart, die van de Regenwulp (vrijwel) niet.

Wulpen vliegen zowel in V-vorm en linie als in dichte groepen. De gemiddelde snelheid bedraagt 67-77 km/uur maar op trek halen ze 140 km/uur. De wat stijve vlucht met rustige vleugelslagen doet denken aan een meeuw en verschilt duidelijk van die van de Regenwulp die een snellere en lichtere vleugelslag heeft. De roep klinkt als koerlie-koerlie-koerlie en de alarmroep als wuug-wuug. De baltsroep wordt verderop beschreven.

De Wulp verblijft jaarrond in Nederland. Gedurende de broedtijd met één of enkele paren bijeen en buiten de broedtijd veelal in kleine tot (zeer) grote groepen, vaak gemengd met andere steltlopers waaronder Regenwulpen, eigenlijk de enige soort waarmee verwarring mogelijk is.

Van links naar rechts ♂ Wulp, ♀ Wulp en Regenwulp (foto: Adri de Groot)

De Regenwulp *Numenius phaeopus* is kleiner dan de Wulp (37-45 cm) en heeft een kortere, iets sterker gekromde snavel (6-9 cm). Voorts heeft de Regenwulp een donkere kruin en oogstreep die contrasteren met de lichte wenkbrauw- en middenkruinstreep. In een gemengde groep ogen Regenwulpen donkerder dan Wulpen. Het geluid van de Regenwulp is een snelle serie bie-bie-bie-bie-bie-bie-bie, meestal bestaande uit zeven tonen. De Regenwulp verblijft alleen tijdens de trekperiodes in Nederland (voornamelijk in april-mei en juli-augustus).

Wulp (foto: Rein Hofman)

Regenwulp (foto: Gerard Visser)

Wulp (foto: Mark v/d Walle)

Regenwulp (foto: Hendrik van Kampen)

Wulp (foto: Ep)

Regenwulp (foto: Lars Petersson)

2.2 Gedrag en broedbiologie

Wulpen broeden meestal vanaf een leeftijd van twee jaar. Gewoonlijk in maart, maar afhankelijk van de weersomstandigheden van eind februari tot in april, arriveren ze in het broedgebied. ♂ en ♀ blijven niet jaarrond bijeen, maar doordat ze beide zeer trouw zijn aan hun broedplaats (vaak wordt jaar na jaar op dezelfde percelen gebroed) ontstaan vaak jarenlang paren met dezelfde partners.

Direct na aankomst in het broedgebied beginnen ze te baltsen. Dat doen ze overigens ook wel in de foerageergebieden, die enkele kilometers van het broedgebied verwijderd kunnen zijn. De baltsvlucht begint laag, waarbij de vogel snelheid maakt voor een steile klim omhoog om vervolgens omlaag te zeilen met de vleugels in een ondiepe V-vorm. Daarbij laat hij zijn melodieuze, védragende zang horen die geleidelijk overgaat in een luide triller: oe-OET, oe-OET oe-IET, trru-IE trrruu-IEL trrruu-IE trrruu-UUL. Dit tafereel kan zich meerdere keren herhalen. Na de baltsvlucht landt het ♂ met de vleugels omhoog in de buurt van het ♀ waarna hij in gebukte houding op haar af loopt. Hij loopt vervolgens om haar heen, pikt af en toe in haar staart en laat ondertussen zijn paringsroep horen. Dit alles vertoont gelijkenis met het territoriale gedrag zoals de ♂♂ dat onderling vertonen. Wanneer de territoria verdeeld zijn, worden deze fel tegen soortgenoten verdedigd.

Bij territoriumconflicten kan het er ruig aan toe gaan (foto: Jan van der Linden)

Meestal van begin tot half april maakt het ♂ verschillende nestkuiltjes waarvan het ♀ er één uitkiest. Over het algemeen ligt het nest goed verscholen tussen de vegetatie maar er zijn ook Wulpen die meer open broeden. Gewoonlijk liggen de nesten niet dichter dan 100 m bijeen. Over het algemeen legt het ♀ vanaf half april tot eind mei, met tussenpozen van 2 dagen, 3-4 eieren, die vanaf het laatste ei door beide ouders gedurende 27-29 dagen worden bebroed. Het ♀ neemt daarbij het grootste deel van de broedzorg voor haar rekening. De niet-broedende partner houdt in de buurt de wacht en alarmeert bij naderend gevaar. De Wulp is gevoelig voor verstoring. Zodra een potentieel gevaar tot op 100-500 meter genaderd is, verlaat de broedende vogel het nest. In stilte sluipt de vogel eerst een stukje door de vegetatie om vervolgens laag en stil weg te vliegen. Dit gedrag maakt het lastig om een nest te

kunnen localiseren. Aan het eind van de broedperiode broedt het ♀ steeds vaster en zal ze tot het laatste moment op het nest blijven zitten. Bij terugkeer naar het nest loopt de vogel in een zigzagbeweging, waarbij de laatste 40 meter rennend in ineengedoken houding wordt afgelegd. Binnen enkele uren na het uitkomen van de eieren verlaten de jongen het nest en ze zijn dan al direct in staat om zelf hun voedsel te vinden. Hun ouders blijven echter in de buurt. Gedurende de eerste week vooral om de jongen te behoeden voor afkoeling maar ook om hen te beschermen tegen predatoren. Bij dreigend gevaar vliegen de ouders luid alarmerend rond. Vanaf de tiende dag neemt het ♂ het grootste deel van de zorg voor de jongen op zich. Het ♀ verlaat het broedgebied vaak al voordat de jongen volledig zelfstandig zijn (in een Finse studie gemiddeld na 16 dagen). Het ♂ blijft bij de jongen tot ze na een periode van 32-38 dagen zelfstandig zijn.

Van een broedende Wulp is vaak alleen de kop zichtbaar (foto: Mike Brown)

De oudst bekende Wulp werd 32 jaar en 7 maanden. De gemiddelde levensduur bedraagt 5 jaar.

Enkele uren nadat het kuiken uit het ei is gekropen scharrelt het zelfstandig zijn voedsel bijeen (foto: Patrick Dieudonné)

Bij gevaar vertrouwt het kuiken volledig op zijn schutkleur (foto: Keith Cowieson)

2.3 Voedsel

Wulpen zoeken hun voedsel zowel met het oog als op de tast. Terwijl ze rustig vooruit lopen, pikken ze insecten op van het bodemoppervlak en voeren ze regelmatig een serie proefboringen uit. Zodra een prooi wordt gelokaliseerd wordt dieper geboord om de prooi te kunnen bemachtigen waarbij heftige bewegingen met de kop kunnen worden gemaakt. Ze eten dagelijks tot wel 40% van hun eigen lichaamsgewicht. Het menu is veelzijdig. In het binnenland omvat het insecten (o.a. kevers, sprinkhanen en rupsen), spinnen, regenwormen, duizendpoten, slakjes, kleine visjes en kikkers. Daarnaast eten ze ook wel bessen en zaden en bij uitzondering worden zelfs muizen en jonge vogeltjes geconsumeerd. In kustmilieus staan krabbetjes, wadpieren, zeeduizendpoten, schelpdieren en garnalen op het menu. Een deel van de Wulpen specialiseert zich in een beperkt gedeelte van het totale prooiaanbod.

In de zomer en de vroege herfst, wanneer veel bodemdieren dicht aan de oppervlakte leven, is het voor Wulpen het meest efficiënt om daar ook te foerageren. Zo werd in een Britse studie, waarbij vogels in een kustestuarium gedurende vijf achtereenvolgende septembermaanden nauwgezet werden gevolgd,

aangetoond dat 55% van de Wulpen voedsel zoekt in de bovenste 3 cm, 29% boorde 3-9 cm diep en slechts 16% boorde dieper dan 9 cm. Ook bij het foerageren op regenwormen in weilanden boren Wulpen hun snavel zelden voor meer dan de helft in de bodem.

Gedurende het najaar en de winter daalt de biomassa van alle bodemdieren op het wad tot minder dan de helft van dat in de zomer. De voortplanting stopt, de sterfte neemt toe, garnalen en krabben trekken naar open zee om de kou te vermijden en om dezelfde reden graven wadpieren, zeeduizendpoten en schelpdieren zich dieper in (waarbij de grootste exemplaren zich het diepst ingraven). Dat alles maakt dat er voor Wulpen minder voedsel beschikbaar, dan wel bereikbaar is. Voor ♂♂ geldt dit nog sterker dan voor ♀♀ daar hun snavels gemiddeld zo'n 3 cm korter zijn. Vermoedelijk slagen veel ♂♂ er 's winters niet in om op het wad voldoende voedsel te bemachtigen en dat zou kunnen verklaren waarom vooral de ♂♂ (het meest nog de ♂♂ met de kortste snavels) dan op grasland foerageren. Voor het wad geldt het omgekeerde: daar foerageren 's winters circa twee keer zoveel ♀♀ als ♂♂.

In het binnenland worden veel wormen gegeten
(foto: Marc Gottenbos)

Langs de kust staan o.a. krabbetjes op het menu
(foto; Joe)

Ook grotere prooien worden niet versmaad
(foto: Jim Wood)

Deze vogel probeert een prooi te bemachtigen die zich op minimaal 10 cm diepte bevindt. (foto: Yola de Lusenet)

2.4 Rui

Wulpen ruien hun kop- en lichaamsveren tussen juli en oktober en van half februari tot april. In de winter wordt er niet geruid. De slag- en staartpennen ruien ze na de broedtijd, van juli tot oktober / november. Vogels die niet hebben gebroed, of waarvan het legsel vroegtijdig is mislukt, starten vaak al eerder, namelijk vanaf begin juni.

De volledige handpenrui duurt 82-112 dagen. Deze vergt veel energie en tegelijkertijd vermindert het vliegvermogen. Om die reden zijn rust en veiligheid dan erg belangrijk en vinden er geen verplaatsingen over grote afstanden plaats. Met name de Waddenzee en de Zeeuwse Delta zijn voor ruiende Wulpen van internationaal belang, maar ook in het binnenland houden zich groepen ruiende Wulpen op. De West-Brabantse broedvogels ruien vermoedelijk voor een belangrijk deel in het Markiezaat en de rest van de Zeeuwse Delta.

Door op de najaarspleisterplaatsen te letten op ruiende vogels kan een goede indruk worden verkregen van het aandeel eerstejaars vogels. Deze laatste ruien hun slagpennen niet en vertonen een gaaf verenkleeft, in tegenstelling tot de tweedejaars en volwassen vogels die hun slagpennen wel ruien en herkenbaar zijn aan de gaten in hun vleugels (zie de afbeelding hieronder).

Wanneer een volwassen Wulp zijn slagpennen ruit zijn er duidelijke gaten in de vleugels waarneembaar. Eerstejaars Wulpen ruien deze pennen niet. (foto: Arie Ouwerkerk)

2.5 Habitat

De Wulp broedt voornamelijk op zandige en venige gronden, in het rivierengebied ook op klei. Oorspronkelijk was de Wulp een broedvogel van duinen, heidevelden, moerassen en hoogveengebieden. Vanaf het begin van de vorige eeuw, en met name vanaf de jaren zeventig, vond een verschuiving plaats van de natuurgebieden naar het agrarisch gebied. Enerzijds gebeurde dat doordat natuurgebieden werden ontgonnen en de Wulpen hun oorspronkelijke broedlocatie trouw bleven, anderzijds doordat de Wulpen in natuurgebieden onvoldoende jongen groot wisten te brengen, onder andere door voedseltekort en predatie.

In het agrarisch gebied toont de Wulp een voorkeur voor vochtig grasland maar ook op bouwland wordt gebroed. In grootschalige akkerbouwgebieden is de soort schaars, evenals in boomkwekerijgebieden en gebieden met aaneengesloten bebouwing.

Gedurende de trek en de winter verblijft het leeuwendeel van de Wulpen langs de kust, alwaar ze foerageren op slikvlaktes. Een kleiner deel verkiest dan graslandgebieden in het binnenland.

Wulp in hoogveengebied. Voor een groot deel van de Europese populatie het natuurlijke habitat. (foto: Francis J Taylor)

2.6 Aantal en verspreiding

De Wulp heeft een enorm broedgebied dat zich uitstrekt van Noord-Scandinavië tot het zuiden van Frankrijk en van Ierland tot in Rusland, ver ten oosten van de Oeral.

De Europese broedpopulatie werd in de jaren '90 geschat op 220-360.000 paren. Sindsdien is de populatie sterk geslonken en vermoedelijk zal de bovengrens thans onder de 200.000 liggen. Het Verenigd Koninkrijk, Rusland en Finland herberg(d)en de grootste aantallen, op ruime afstand gevolgd door Zweden, Noorwegen, Ierland, Nederland en Duitsland. In de overige landen komen veelal kleine populaties voor, van tientallen tot honderden paren.

De Nederlandse broedpopulatie werd rond 1950 geschat op 2.500 paren, in de jaren '90 op 6.000-9.000 en ten tijde van de laatste atlasperiode (2013-2015) op 3.900-4.800 paren. Het talrijkst broedt de Wulp op de Waddeneilanden, in Overijssel, Drenthe en (oostelijk) Noord-Brabant. De West-Brabantse populatie werd in de periode 1989-1996 geschat op 230-250 paren.

Gedurende de nazomer en de winter verblijven er circa 160.000-200.000 Wulpen in Nederland (situatie 2013-2015). Deels zijn dat onze eigen broedvogels maar het leeuwendeel is afkomstig uit Rusland, Scandinavië en de Baltische staten. Deze Noord- en Noordoost-Europese Wulpen overwinteren voornamelijk langs de kusten van Groot-Brittannië en Nederland. De West-Europese broedvogels (waaronder ook een deel van de Nederlandse) trekken weg naar de kusten van Zuid-Engeland en Frankrijk en in mindere mate naar die van Spanje en Portugal. De vogels uit Centraal- en Zuidoost-Europa volgen een andere trekbaan en overwinteren langs de Middellandse Zee. Omdat overal in Europa de populatie afneemt zullen alle in deze paragraaf genoemde aantallen vermoedelijk naar beneden moeten worden bijgesteld.

Ondanks dat nemen de winteraantallen in Nederland (nog) toe. Dat komt doordat veel Wulpen hun oorspronkelijk Zuidwest- en West-Europese winterverblijf in noordelijke richting hebben opgeschoven. In West-Brabant is overigens geen sprake van een toename, hier is de trend al geruime tijd negatief. Onderzoek met kleurringen en zenders heeft aangetoond dat Wulpen zeer plaatstrouw zijn. Zij keren jaren achtereen naar exact dezelfde gebieden terug om er te broeden en te overwinteren.

3. VOORKOMEN IN NEDERLAND

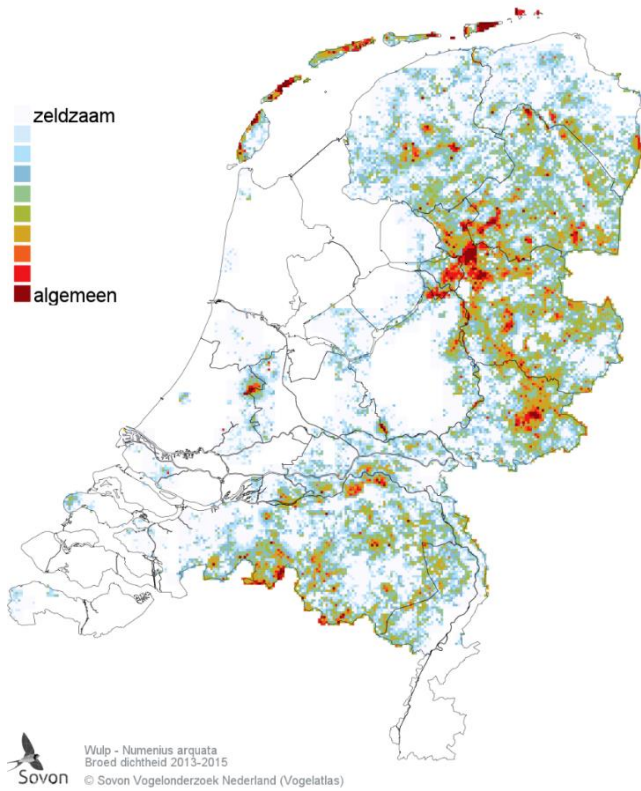
Van eind mei tot in augustus (vooral in juni en juli) verplaatsen Nederlandse Wulpen zich vanuit de binnenlandse broedgebieden naar de ruigebieden, welke zich hoofdzakelijk in de Waddenzee en de Zeeuwse Delta bevinden. Vrijwel gelijktijdig (van begin juni tot eind juli) arriveren daar ook de broedvogels uit de gematigde streken van Europa (West- en Centraal-Europa). De Noord- en Noordoost-Europese Wulpen arriveren wat later in ons land, voornamelijk van augustus tot oktober (november). Als eerste arriveren de adulte ♀♀, enkele weken later gevolgd door de adulte ♂♂ en nog weer later door de juvenielen. De aantallen in Nederland pieken tijdens de ruiperiode in augustus / september. Daarna zien we een geleidelijke afname tot in december als gevolg van wegtrek naar de kusten van Zuid-Engeland en Frankrijk, en in mindere mate naar die van Spanje en Portugal. Van de Wulpen die in Nederland overwinteren (naast eigen broedvogels vooral vogels uit Rusland, Scandinavie en de Baltische Staten) verplaatst een deel zich na de ruiperiode van de kust naar het binnenland. Deze (circa 20.000) vogels vestigen zich voornamelijk in de graslandgebieden van Laag-Nederland en langs de grote rivieren. In zachte winters blijven ze hier overwinteren, maar wanneer de bodem bevroert of door sneeuw wordt bedekt, treedt vorsttrek op. De Wulpen verlaten dan het binnenland en verplaatsen zich naar de kust of, indien de koude aanhoudt, naar gematigder streken ten zuidwesten van ons land.

De terugtrek naar de broedgebieden vindt plaats vanaf half februari / begin maart tot eind april / begin mei. Terwijl Nederlandse Wulpen voornamelijk in februari en maart op de broedplaatsen terugkeren, trekken hun soortgenoten uit Noord- en Noordoost-Europa pas later, vooral in april, bij ons door. Dat die trek vlot kan verlopen bewezen enkele gezenderde Wulpen. Deze verplaatsten zich in april binnen twee tot vier dagen van de Waddenzee naar hun broedgebieden in (Noord-)Oost-Rusland. Het aantal Wulpen dat in ons land verblijft, bereikt in mei en juni een dieptepunt. Naast het relatief geringe aantal eigen broedvogels houden zich langs de kust dan voornamelijk niet-broedvogels op: vogels van wie het legsel vroegtijdig is mislukt en eerstejaars vogels, die nog niet aan het broedproces deelnemen.

Op de volgende pagina:

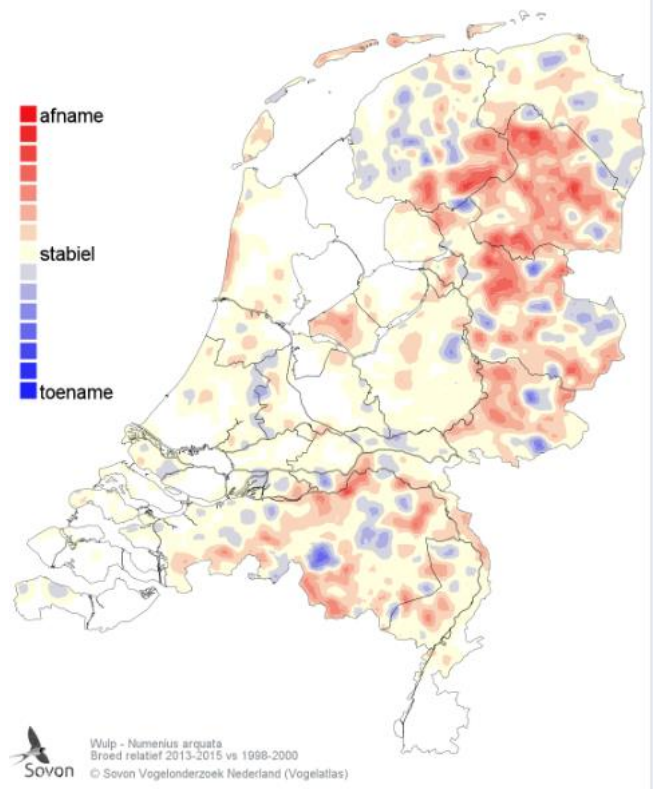
De meeste Wulpen broeden in het oosten en het zuiden van het land en op de Waddeneilanden (figuur 1). Ten opzichte van de vorige atlasperiode (1998-2000) overheerst afname. In veel heide-, hoogveen- en duingebieden is de soort zelfs vrijwel verdwenen (figuur 2).

Buiten de broedtijd verblijven de meeste Wulpen in het lage noorden en westen van ons land, de hogere zandgronden in het oosten en het zuiden zijn dan van weinig betekenis (figuur 3). Zoals eerder vermeld nemen de winteraantallen bij ons toe. Kijkend naar de winterveranderingskaart (figuur 4, 2013-2015 versus 1979-1983), dan is het beeld niet eenduidig. In de westelijke helft zien we overwegend toename en in het midden en oosten van ons land vond voornamelijk afname plaats.

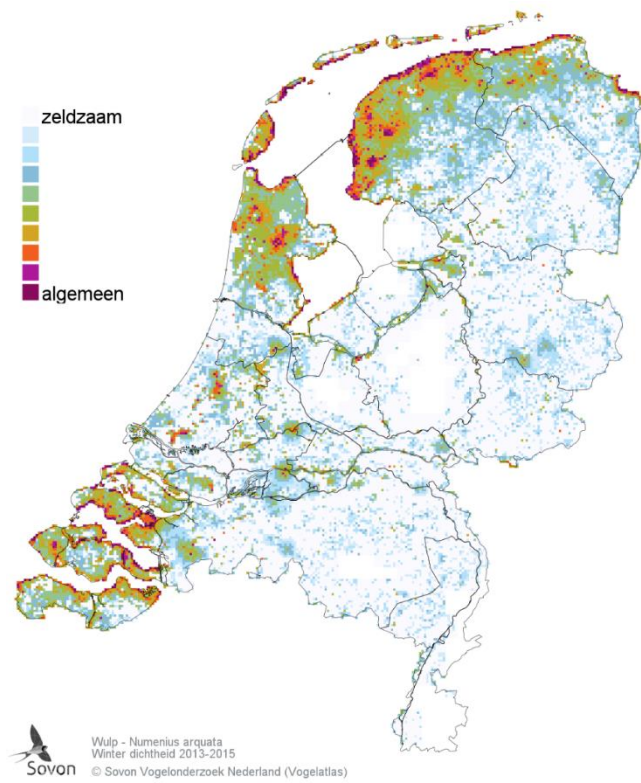
Figuur 1. Broeddichtheid 2013-2015.

Bron Sovon Vogelonderzoek Nederland (VogelAtlas).

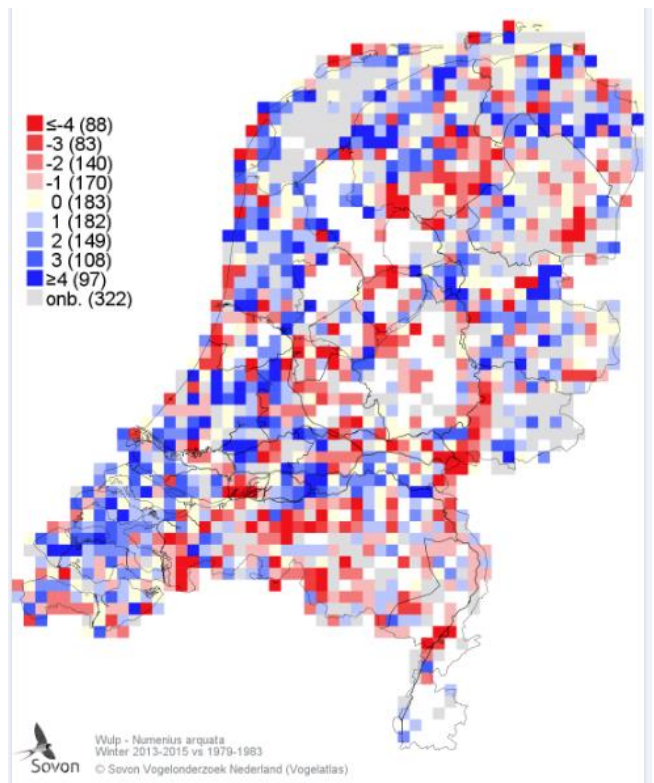
Figuur 2. Verandering broedtijd 2013-2015 versus 1998-2000
Verskil in relatieve dichtheden km-hok presentie.

Bron Sovon Vogelonderzoek Nederland (VogelAtlas).

Figuur 3. Winterdichtheid 2013-2015.

Bron Sovon Vogelonderzoek Nederland (VogelAtlas).

Figuur 4. Verandering winter 2013-2015 versus 1979-1983.

N klassen verschil o.b.v. schattingen in beide periodes.

Bron Sovon Vogelonderzoek Nederland (VogelAtlas).

4. VOORKOMEN IN WEST-BRABANT

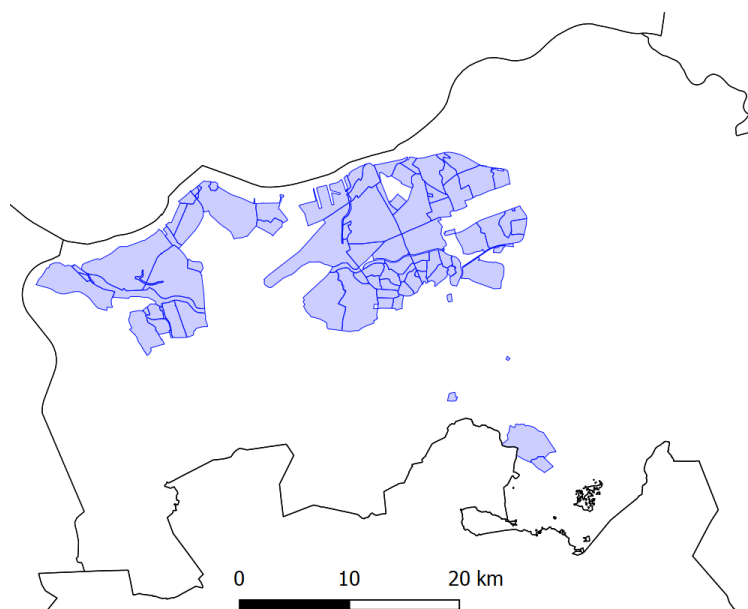
4.1 Materiaal en methode

Om een beeld te schetsen van het voorkomen van de Wulp in West-Brabant zijn de volgende bronnen geraadpleegd (n geeft het aantal waarnemingen weer):

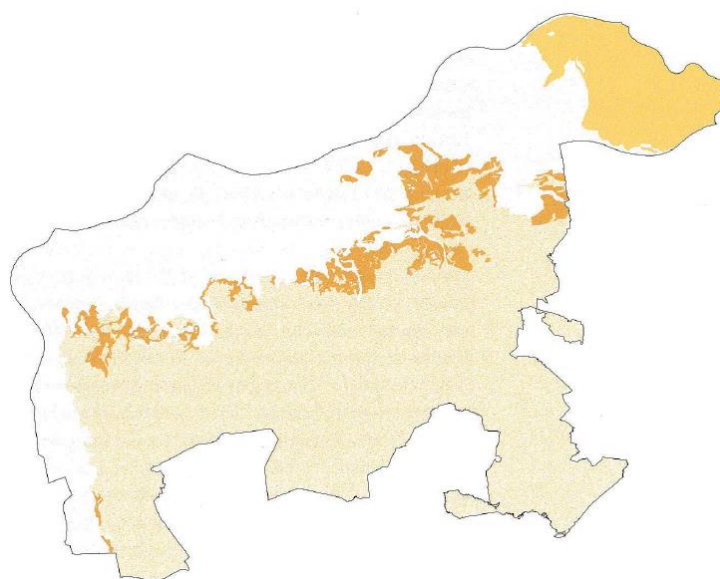
- De Sovon-watervogeltellingen die door leden van de West Brabantse Vogelwerkgroep zijn uitgevoerd in de noordwesthoek van Brabant en de omgeving van Chaam (figuur 5) van 1995 t/m 2016, gedurende de maanden oktober-maart (n=723).
- Slaapplaatstellingen, o.a. van Sovon, van 1970 t/m maart 2019 (n=192)
- Het archief van de West Brabantse Vogelwerkgroep van 1960-2010 (n=591).
- Het archief van Vogelwerkgroep Bergen op Zoom van 1969-2018 (n=938).
- Losse waarnemingen van Waarneming.nl van 1963 t/m 31-12-2018 (n=11.195).

De Sovon-watervogeltellingen en een deel van de slaapplaatstellingen zijn gestandaardiseerd uitgevoerd. De drie laatstgenoemde bronnen zijn voor deze publicatie samengevoegd en worden verder als losse waarnemingen aangeduid.

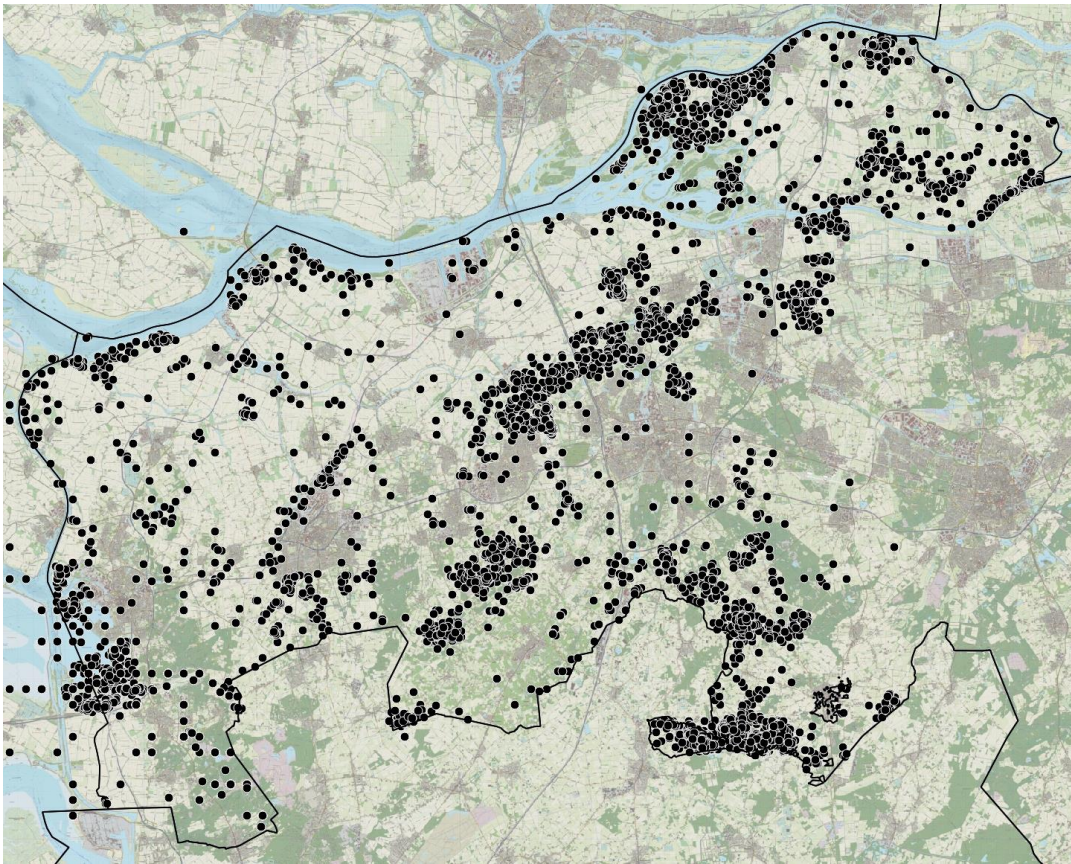
Figuur 5.
Ligging en begrenzing van Sovon-watervogel-
telgebieden die door leden van de West Brabantse
Vogelwerkgroep over de gehele periode 1995/96-
2015/16 frequent werden geteld.

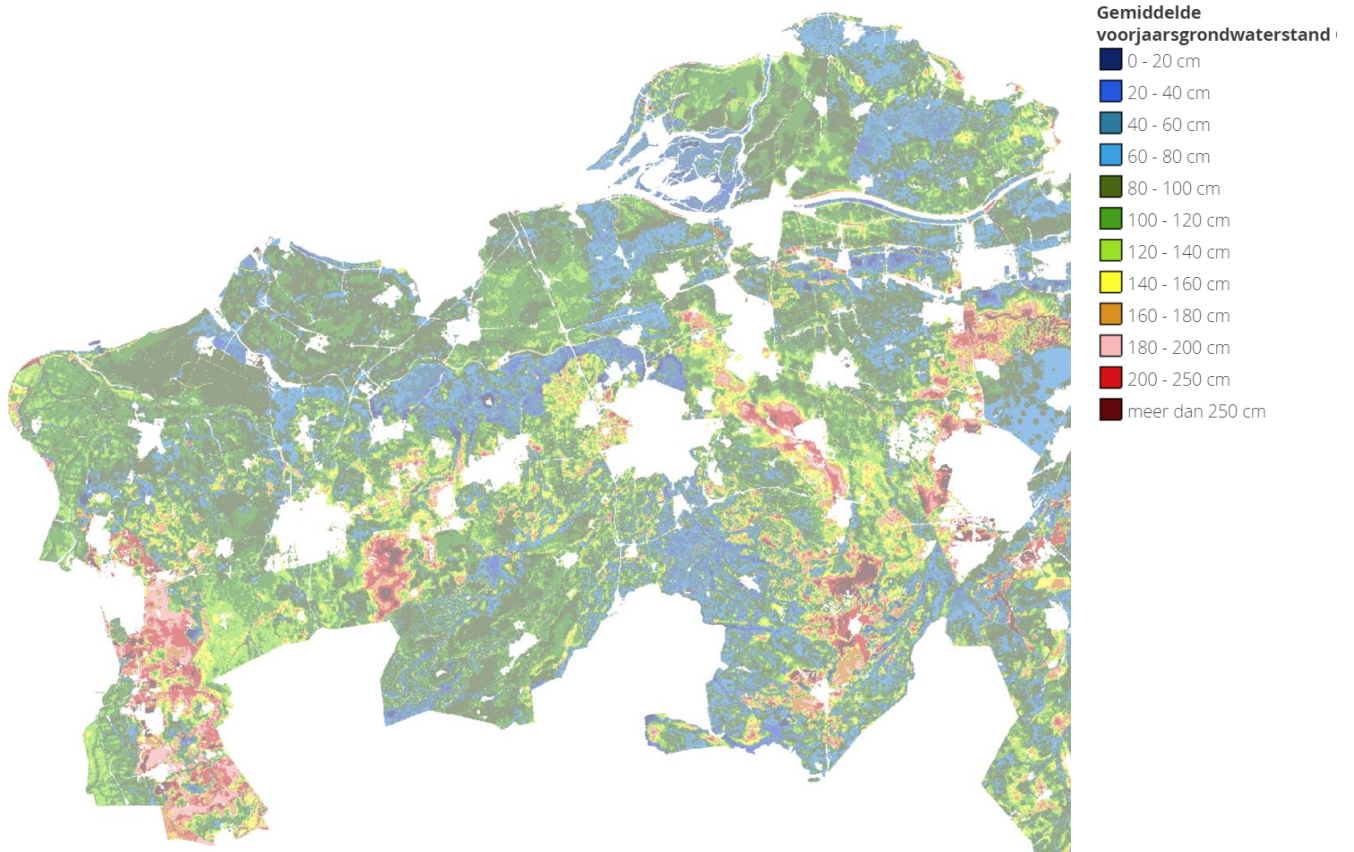
Figuur 6.
Regio-indeling West-Brabant.
Bron: Atlas van de West-Brabantse broedvogels

Figuur 7. Verspreiding van de Wulp in West-Brabant, gebaseerd op alle losse waarnemingen uit de periode 1960-2018

Figuur 8. Gemiddelde voorjaarsgrondwaterstand in West-Brabant (bron: kaartbank.brabant.nl)

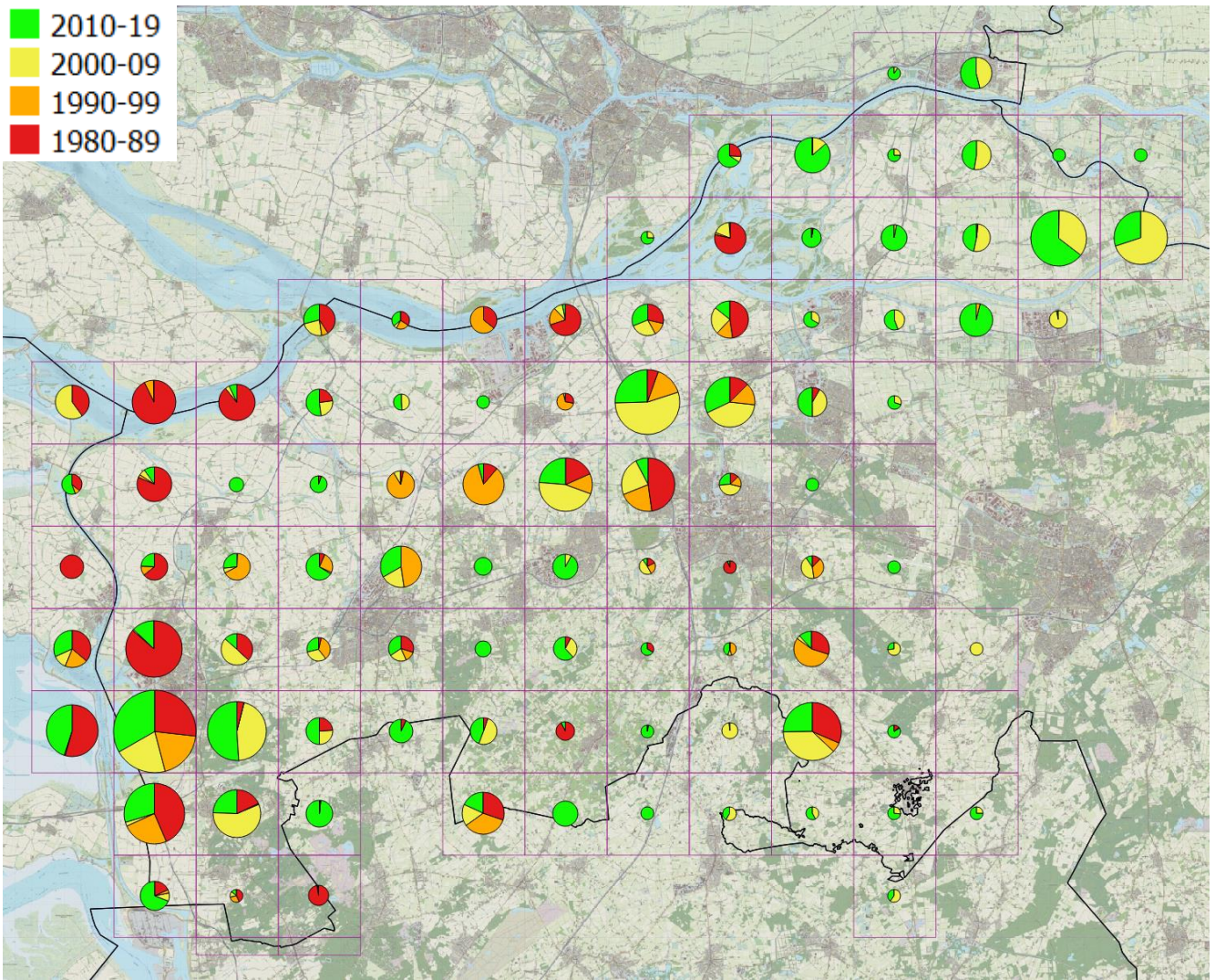
4.2 Verspreiding

Figuur 7 toont een verzamelkaart met alle losse waarnemingen van Wulpen in West-Brabant in de periode 1960-2018. Duidelijk is te zien dat er regio's zijn met veel en met weinig waarnemingen. De presentie is het laagst in de zeeleiregio. Grote oppervlaktes akkerbouwgebied zijn hier vrijwel verstoken van wulpwaarnemingen. Wel van belang zijn (waren) de natuurgebieden het Markiezaat en de Biesbosch en die langs het Krammer Volkerak en Schelde Rijnkanaal. Hier werden in het verleden veel Wulpen waargenomen. Door opslag van bomen en struiken is een deel van deze gebieden inmiddels niet meer geschikt. In de rivierenregio, die veel rijker aan grasland is dan de zeeleiregio, komt de Wulp ook volop in het agrarisch gebied voor. De soort is er jaarrond aanwezig en neemt er als broedvogel toe. Ook de laagveenregio is jaarrond in trek. Hier betreft het met name niet-broedvogels. In de zandregio zien we een afwisseling van goede en minder goede gebieden. In de bos- en heidegebieden op de Brabantse Wal was de soort nooit algemeen en is ze inmiddels zo goed als verdwenen. Hetzelfde geldt voor de boomkwekerijgebieden rond Zundert. Wel in trek zijn de beekdalen van de Bijloop en de Turfvaart ten zuidwesten van Etten-Leur, het gebied rond Chaam en het kleinschalige landschap rondom het beekdal van het Merkske (de laatste voornamelijk in de broedtijd). Figuur 8 toont de gemiddelde voorjaarsgrondwaterstand in West-Brabant. Wanneer je de beide kaarten op de vorige pagina vergelijkt, dan valt op dat Wulpen vooral worden waargenomen in regio's met een relatief hoge gemiddelde voorjaarsgrondwaterstand. Er lijkt dus sprake van een verband tussen het voorkomen van de Wulp en de vochtigheid van de bodem. Mogelijk kunnen ook andere factoren, bijvoorbeeld een kleinschaliger inrichting van het landschap (en dus een minder intensieve vorm van landbouw), hieraan ten grondslag liggen.

4.3 Voorkomen van 1980 tot heden

In figuur 7 wordt de verspreiding in West-Brabant getoond zonder dat daarbij informatie over de aantallen wordt verstrekt. Die informatie is wel verwerkt in de kaart op de volgende pagina. Deze toont alle losse waarnemingen van Wulpen ter plaatse exclusief die op slaapplaatsen. Alle waarnemingen zijn gegroepeerd per atlasblok (5x5 km) en per periode van 10 jaar. De stipgrootte is geschaald. Hoe groter de stip, hoe groter het maximaal aantal vastgestelde vogels, waarbij de grootste stip -bij Bergen op Zoom- representatief is voor 2400 vogels. Langs de randen wordt uitsluitend het aantal Wulpen getoond dat binnen de provinciegrens verbleef. Wanneer een stip verdeeld is in vier gelijke delen, dan was het maximaal aantal getelde vogels in alle periodes ongeveer gelijk. Overheersen rood en oranje, dan liggen de maxima in recente decennia lager dan voorheen. Overheersen geel en groen, dan liggen de maxima in recente decennia juist hoger (dit laatste gaat overigens niet op voor het noordoosten van het onderzoeksgebied, in die zin dat daarvan de gegevens van voor 2000 ontbreken).

De grootste aantallen zijn vastgesteld rond het Markiezaat. Dit gebied is van grote betekenis voor zowel ruiende als overwinterende Wulpen. In het centrum van het gebied werden recentelijk hogere aantallen geteld dan in de vroegere decennia. Aan de noord- en de zuidzijde juist lagere aantallen, vermoedelijk als gevolg van bosopslag en toegenomen bebouwing. De grote aantallen aan de oostzijde hebben mogelijk betrekking op overvliegende vogels die als ter plaatse zijn ingevoerd. Een tweede regio met forse aantallen is de laagveenregio ten noord(west)en van Breda en Etten-Leur. Hier overheersen afnames, vermoedelijk vooral het gevolg van ontwatering en omzetting van grasland in bouwland. Afnames zien we ook in de noordwesthoek zoals langs het Krammer-Volkerak. Spoedig na de afsluiting van het getij in 1987 is het aantal Wulpen er drastisch gedaald. Beter vergaat het de Wulpen in het rivierengebied. Gegevens van voor 2000 ontbreken er deels. Desalniettemin toont de kaart hier duidelijk toenames. De vele natuurontwikkelingsprojecten in met name de Biesbosch (waarbij akkerpercelen werden omgevormd tot natte natuurgebieden met grote oppervlaktes grasland) en het agrarisch natuur- en landschapsbeheer in het Land van Heusden en Altena zullen daar zeker aan hebben bijgedragen. In de zandregio valt vooral het gebied rond Chaam op, waar met name de Bleeke Heide een groot deel van het jaar in trek is bij Wulpen (en Regenwulpen). Helaas overheerst hier ook afname.

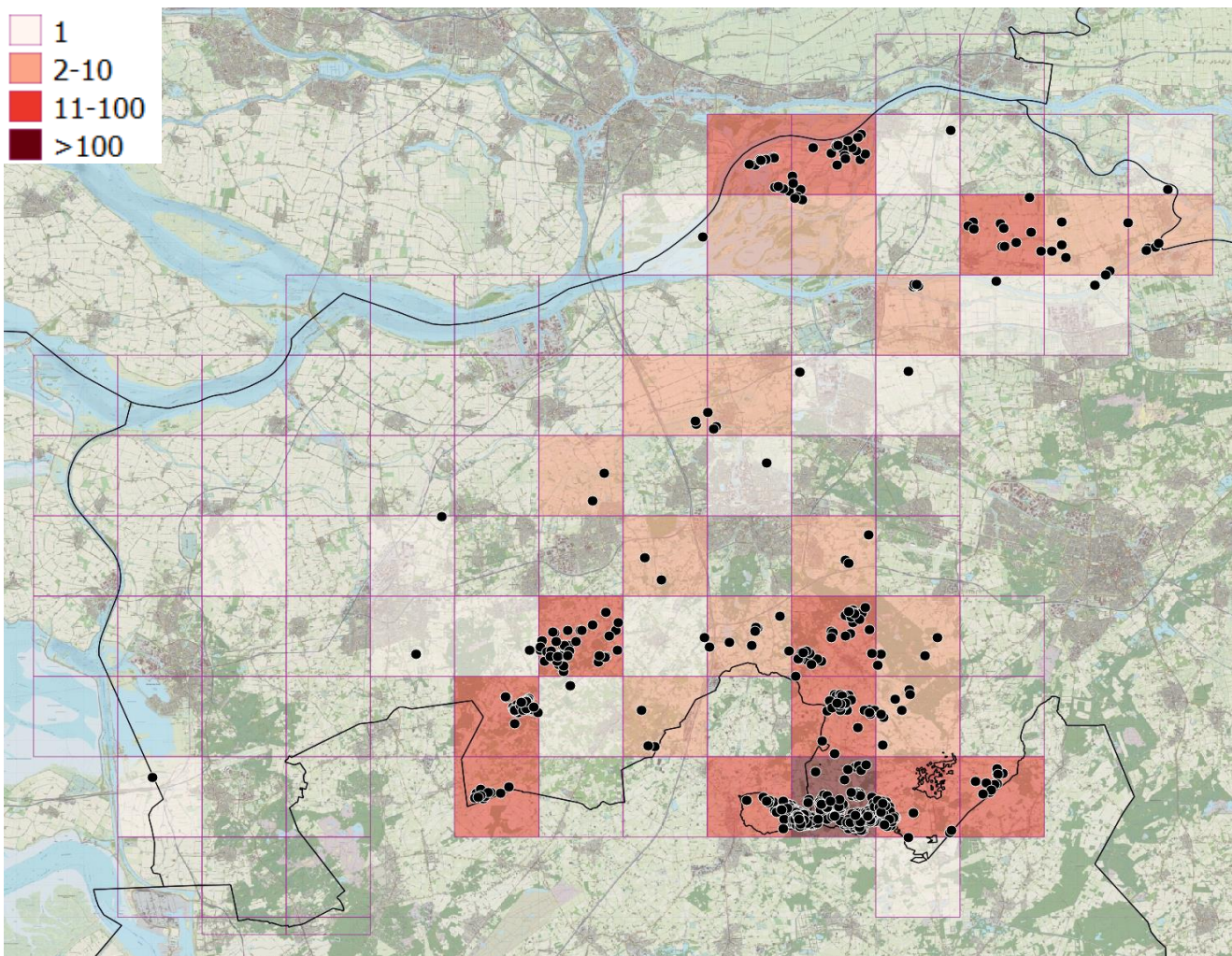
Figuur 9. Maximumaantal Wulpen per West-Brabants atlasblok tussen 1980 en 2018 en de verhouding tussen de maxima in vier opeenvolgende decennia. Het betreft vogels ter plaatse exclusief die op slaappleatsen. (zie de uitleg op pagina 18)

4.4 Voorkomen in de broedtijd

Buiten de gegevens uit de Atlas van de West-Brabantse Broedvogels (1989-1996) en die van het laatste Atlasproject (2013-2015) is er vrij weinig bekend over het voorkomen van de Wulp als broedvogel in West-Brabant. In de periode 1989-1996 werd het aantal broedparen geschat op 230-250. Daarvan broedde destijds circa 20% in natuur- en 75% in agrarisch gebied.

Figuur 10 toont per atlasblok (5x5 km) het gesommeerde aantal losse territorium- en nestindicerende waarnemingen tussen de datumgrenzen (15 maart-31 mei) voor de periode 2010-2018. Hoe donkerder de kleur, hoe meer waarnemingen er in het betreffende atlasblok werden doorgegeven. Hierbij moet opgemerkt worden dat deze kaart voorzichtig geïnterpreteerd moet worden, omdat: a) het ook iets zegt over waar vogelaars actief zijn en b) er mogelijk lokaal is overschat daar ook ♀♀ kunnen jodelen én Wulpen lange pendelvluchten kunnen maken naar de foerageergebieden en ook daar territoriaal gedrag kunnen vertonen. Desondanks geeft de kaart vermoedelijk wel een redelijke indruk van de relatieve dichtheid van Wulpen in West-Brabant.

In de Biesbosch is, vermoedelijk als gevolg van de vele natuurontwikkelingsprojecten, recentelijk een kleine broedpopulatie ontstaan (persoonlijke mededeling Albert de Jong). Het relatief hoge aantal waarnemingen in dit gebied zal zeker ook een gevolg zijn van de eveneens hoge dichtheid aan vogelaars. Anders is dat voor het gebied ten noordoosten van Dussen in het Land van Heusden en Altena. Na een spectaculaire toename is hier thans een mooie broedpopulatie gevestigd. In een gebied dat inmiddels circa 600 ha omvat is de Weidevogelwerkgroep Altenatuur ruim 20 jaar actief met weidevogelbescherming en gedurende die periode nam het aantal beschermde wulpennesten (het werkelijke aantal zal dus nog hoger zijn) toe van 0 in 1998 naar respectievelijk 4, 14, 15, 23, 28, 39, 23, 38 en 44 in de periode 2010-2018 (bron: jaarverslag Vrijwillige weide- & akkervogelbescherming in Noord-Brabant 2018). In de hele westelijke helft van West-Brabant is de Wulp als broedvogel (nagenoeg) verdwenen. In de laagveenregio ten noorden van Breda en Etten-Leur lijkt een gering aantal Wulpen te broeden. Persoonlijk heb ik twijfels of dit daadwerkelijk broedvogels zijn. In april, tijdens de voorjaars trek, is het gebied geliefd bij Wulpen en daarbij wordt een enkele keer de jodelroep gehoord maar nestindicerend gedrag of alarmerende vogels heb ik er nooit waargenomen. De meeste West-Brabantse Wulpen broeden op de zandgronden. Relatief veel waarnemingen zijn afkomstig uit het beekdal van de Bijloop en de Turfvaart, waarin gebieden als de Pannenhoef, de Moeren en de Reten gelegen zijn. Volgens de veranderingskaart in de Vogelatlas (figuur 2, pagina 15) heeft er een vrij sterke afname plaatsgevonden. Mogelijke redenen daarvoor zijn toegenomen recreatie, de omzetting van percelen gras- naar bouwland en een toename van predatie door Vossen. In de boomteeltgebieden rond Zundert is de Wulp een zeldzame verschijning. Mogelijk is de soort (ondanks het ontbreken van waarnemingen op Waarneming.nl) een schaarse broedvogel langs de AA of Weerijds tussen Rijsbergen en Zundert. Het voor Wulpen meest belangrijke broedgebied in West-Brabant is gelegen in de gemeenten Alphen-Chaam en Baarle-Nassau, waar met name langs de grens met België de soort nog vrij algemeen voorkomt. Het landschap is er kleinschalig met een afwisseling van (veelal vochtig) grasland en akkers én relatief veel natuurreervaten met kruidenrijk grasland en een uitgestelde maaidatum.

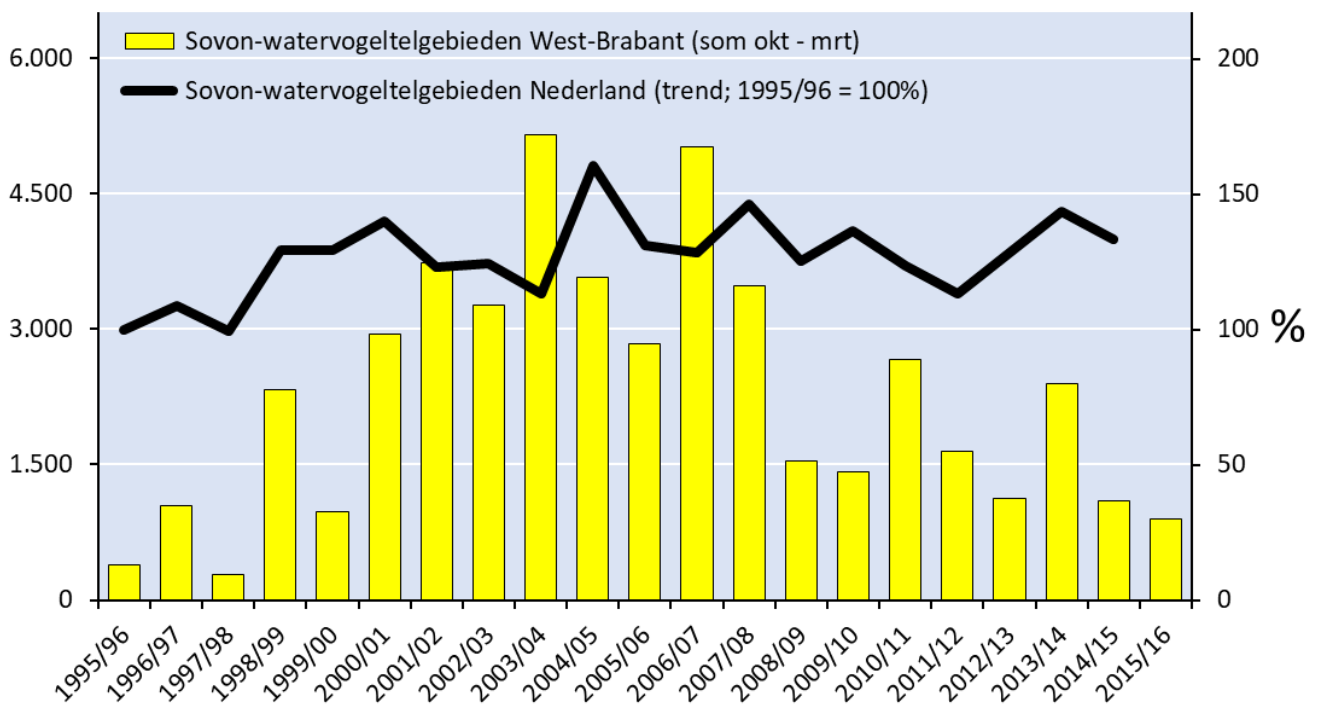

Figuur 10. Wulpwaarnemingen per atlasblok tussen 2010 en 2018 (territorium- en nestindicerende waarnemingen tussen de datumgrenzen; Let op: weergegeven zijn waarnemingen, *niet* broedparen!)

4.5 Aantalsontwikkeling niet-broedvogels

Voor het volgen van de aantalsontwikkeling zijn gestandaardiseerde tellingen meer geschikt dan losse waarnemingen. Om die reden is voor dit doel gebruikt gemaakt van de Sovon-watervogeltellingen uit de periode 1995/96-2015/16 die door leden van de West Brabantse Vogelwerkgroep zijn uitgevoerd. Er werd geteld van oktober tot en met maart. De totale oppervlakte bedraagt circa 33.000 ha waarvan het gros in de zeeleiregio is gesitueerd, een kleiner deel in de laagveenregio en enkele, veelal kleine telgebieden, in de zandregio (zie figuren 5 en 6).

Vanaf halverwege de jaren negentig tot begin deze eeuw lieten overwinterende Wulpen in West-Brabant een gestage toename zien. Daarna volgden enige jaren met hoge aantallen, die vervolgens vanaf het seizoen 2007/08 weer stevig afnamen. De landelijke cijfers (sterk gedomineerd door in de Waddenzee en de Zeeuwse Delta overwinterende Wulpen) laten eveneens een toename voor de beginperiode zien met daarna min of meer stabiele aantallen tot het einde van de periode. Een verklaring voor de aanvankelijke toename in West-Brabant heb ik niet. De afname aan het eind zal zeer waarschijnlijk mede het gevolg zijn van de ontwikkelingen in het agrarisch gebied, waaronder vermindering van de oppervlakte en kwaliteit van het grasland.

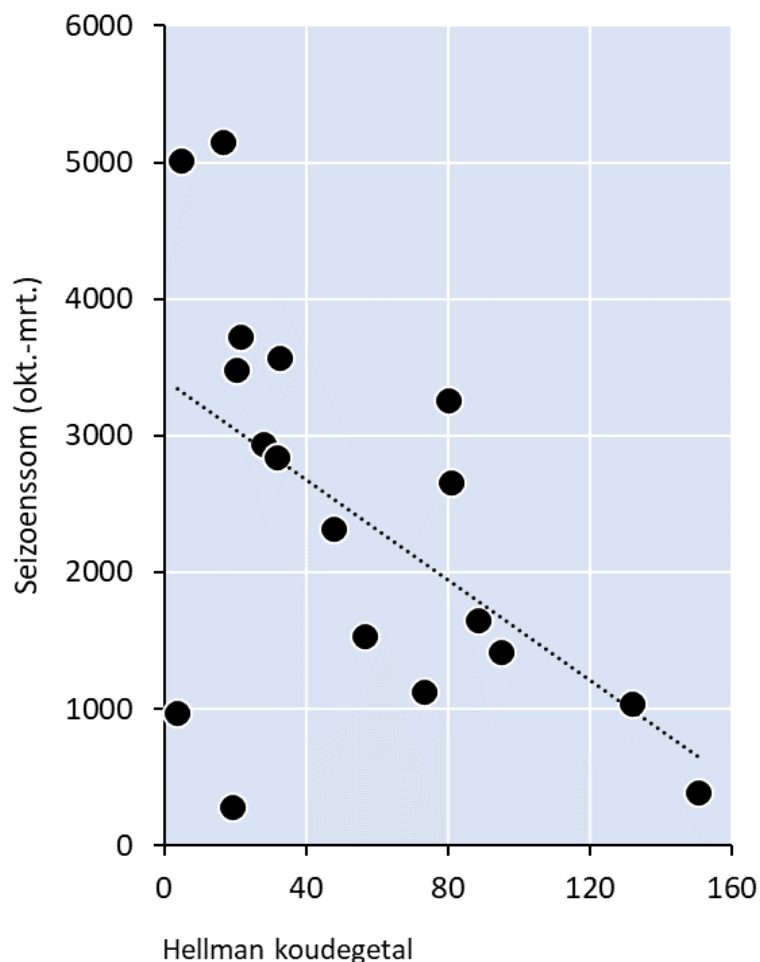

Figuur 11. Seizoenssom okt.-mrt. Sovon-watervogeltellingen in West-Brabant (gele kolommen; linkeras) en trend voor geheel Nederland (bron: watervogeltellingen Sovon; zwarte lijn; rechteras).

4.6 Aantal in relatie tot strengheid winter

Wanneer door vorst of sneeuw het voedsel onbereikbaar wordt verlaten veel Wulpen hun (binnenlandse) pleisterplaatsen en verkassen ze naar de kust of gematigder streken zuidwestelijk van ons land.

In figuur 12 is de seizoenssom van de West-Brabantse watervogeltellingen uitgezet tegen het Hellman koudegetal (een getal dat de strengheid van de winter typeert). Hieruit valt af te leiden dat er in strenge winters minder Wulpen in de West-Brabantse telgebieden verbleven.

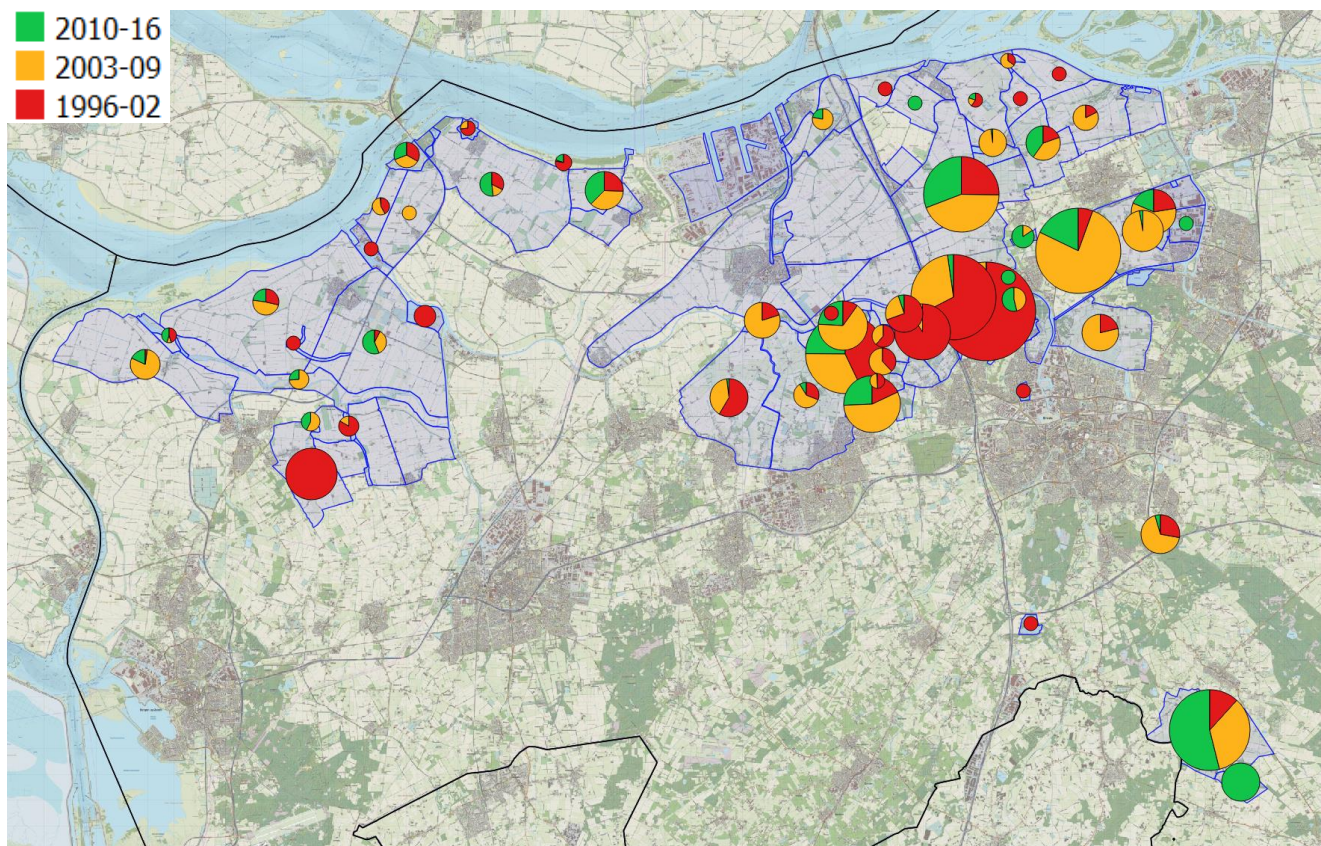
Figuur 12. Seizoenssom van oktober tot maart van Wulpen geteld in de West-Brabantse Sovon-watervogeltelgebieden (zie figuur 5) in de periode 1995/96-2012/13 in relatie tot de strengheid van de winter, uitgedrukt middels het Hellman koudegetal (20 = zacht, 40 = normaal, 100 = koud, 160 = zeer koud).

4.7 Voorkomen binnen de watervogeltelgebieden

Figuur 13 toont het aantal Wulpen in de West-Brabantse Sovon-watervogeltelgebieden tussen 1995/96 en 2015/16. Deze telgebieden zijn hoofdzakelijk in de zeeklei- en de laagveenregio gesitueerd. Zuidelijk van Breda liggen er enkele in de zandregio (voor de indeling in regio's zie figuur 6 op pagina 16). Voor de kaart zijn gegevens gebruikt uit 21 telseizoenen die lopen van oktober tot en met maart. Overvliegende vogels zijn niet meegeteld. De stipgrootte is geschaald. Hoe groter de stip, des te groter het maximaal aantal getelde vogels in de gehele periode (waarbij de grootste stip -bij Breda- staat voor 1200 vogels). De kleuren geven de verhouding weer tussen de maxima in 3 periodes van 7 telseizoenen: 1996-2002 (rood), 2003-2009 (oranje) en 2010-2016 (groen). Wanneer een stip verdeeld is in drie gelijke delen, dan was het maximale aantal getelde vogels in alle periodes ongeveer gelijk. Overheersen rood en/of oranje, dan lag het maximum in de laatste periode lager dan voorheen. Overheerst groen, dan werden er recentelijk juist meer Wulpen geteld.

In de zeekleiregio werden vrijwel nergens aantallen van betekenis vastgesteld. In deze regio vinden we zelfs gebieden, zoals rond Moerdijk en Zevenbergen, waar gedurende 21 telseizoenen nimmer een Wulp werd geteld! Deze regio wordt gekenmerkt door grootschalige akkerbouw, een landschapstype waar voor Wulpen weinig te halen valt. Hoewel afname overheerst zien we binnen de regio wel verschillen. Zo is de soort tussen Lage Zwaluwe en Drimmelen vrijwel verdwenen, maar weet hij zich rond Willemstad en Klundert redelijk te handhaven.

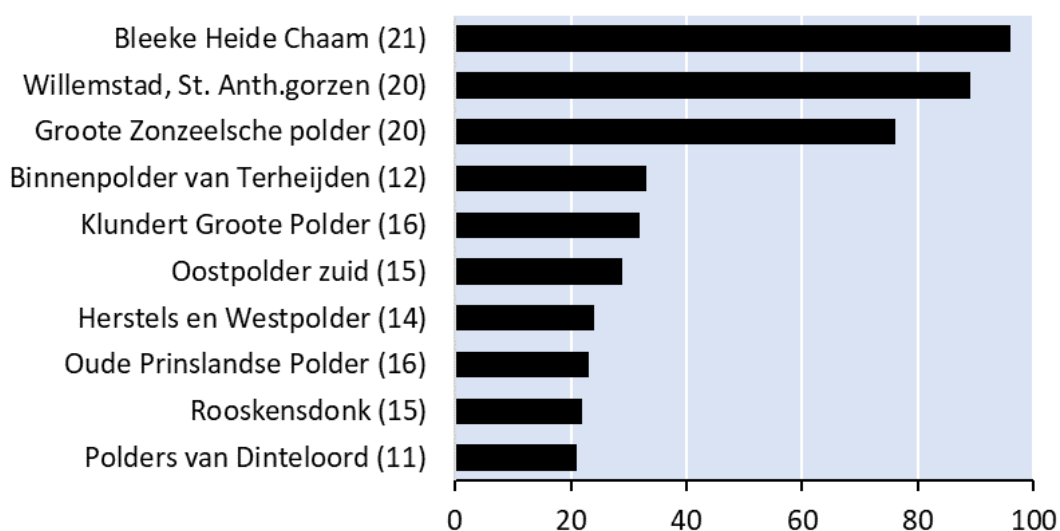
De laagveenregio, een regio met veel grasland en relatief hoge grondwaterstanden, was van oudsher van grote betekenis voor overwinterende Wulpen. De kaart toont echter een somber beeld. Zo wordt het gebied ten noorden van Breda en Prinsenbeek, waar voorheen de hoogste aantallen voorkwamen, al sinds eind vorige eeuw geteisterd door een forse afname en de soort is hier thans (vrijwel) verdwenen.

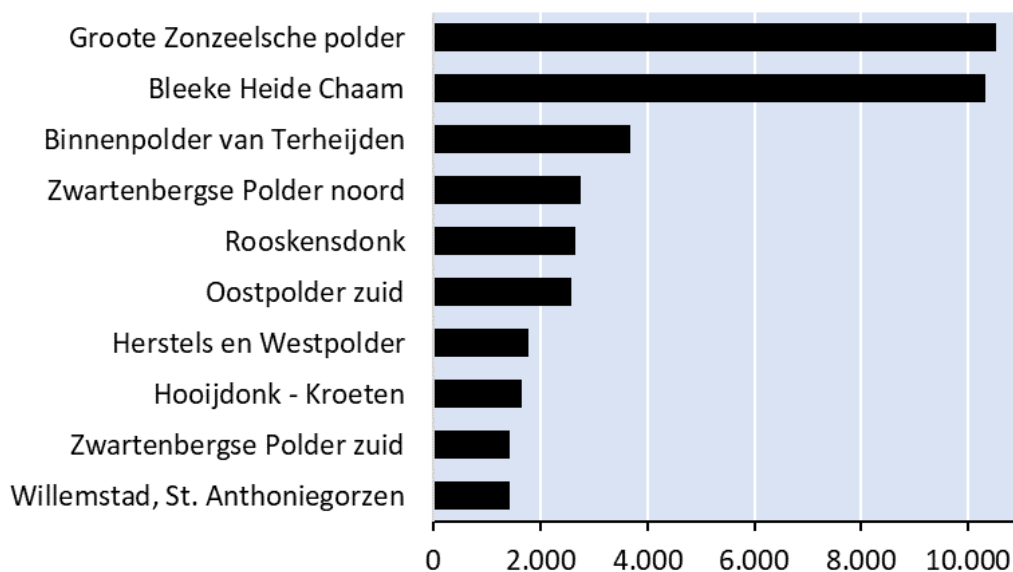
Figuur 13. Maximumaantal Wulpen per Sovon-watervogeltelgebied in West-Brabant tussen 1995/96 en 2015/16 en de verhouding tussen de maxima voor drie opeenvolgende periodes van zeven winters. Het betreft vogels ter plaatse exclusief die op slaapplaatsen. (zie de uitleg bovenaan deze pagina)

Deze afname doet zich inmiddels in de gehele laagveenregio voor, zei het ook hier met lokale uitzonderingen. Aan deze afname ligt vrijwel zeker een verslechtering van de voedselsituatie ten grondslag (o.a. door verdroging en vermisting), maar vermoedelijk speelt ook plaatsing van windturbines een rol. Ganzen zie ik vaak onder deze turbines foerageren maar de Wulpen die ik rond Etten-Leur waarneem, verblijven, een enkel exemplaar uitgezonderd, steevast op meer dan een kilometer afstand, terwijl ze vroeger ook foerageerden op de percelen waar nu de windturbines staan (waardoor ze tegenwoordig dus een veel kleinere oppervlakte foerageergebied kunnen benutten). In de zandregio bevinden zich slechts enkele telgebieden. Rond Bavel en Galder namen overwinterende Wulpen sterk af. Het gebied de Bleeke Heide bij Chaam behoort echter tot de beste wulpgebieden van West-Brabant en tussen 1995/96 en 2015/16 nam het aantal overwinterraars hier nog toe. Zie echter ook figuur 17 op pagina 27 voor de aantalsontwikkeling in de jaren daarna.

Figuur 14. Top 10 van Sovon-telgebieden waar gedurende 21 telseizoenen het meest frequent Wulpen werden vastgesteld. De X-as geeft het aantal tellingen weer waarop tenminste één Wulp werd geteld en achter ieder telgebied staat tussen haakjes het aantal seizoenen vermeld waarin Wulpen aanwezig waren.

Figuur 15. Top 10 van Sovon-telgebieden met het hoogste aantal getelde Wulpen. De X-as geeft de som over 21 telseizoenen weer.

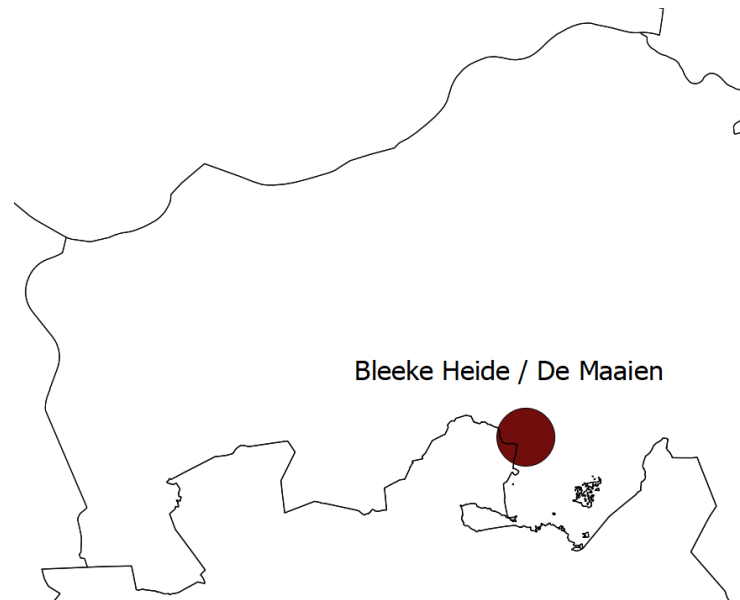
4.8 Voorkomen van de Wulp in het gebied Bleeke Heide / de Maaien tussen 2014 en 2018

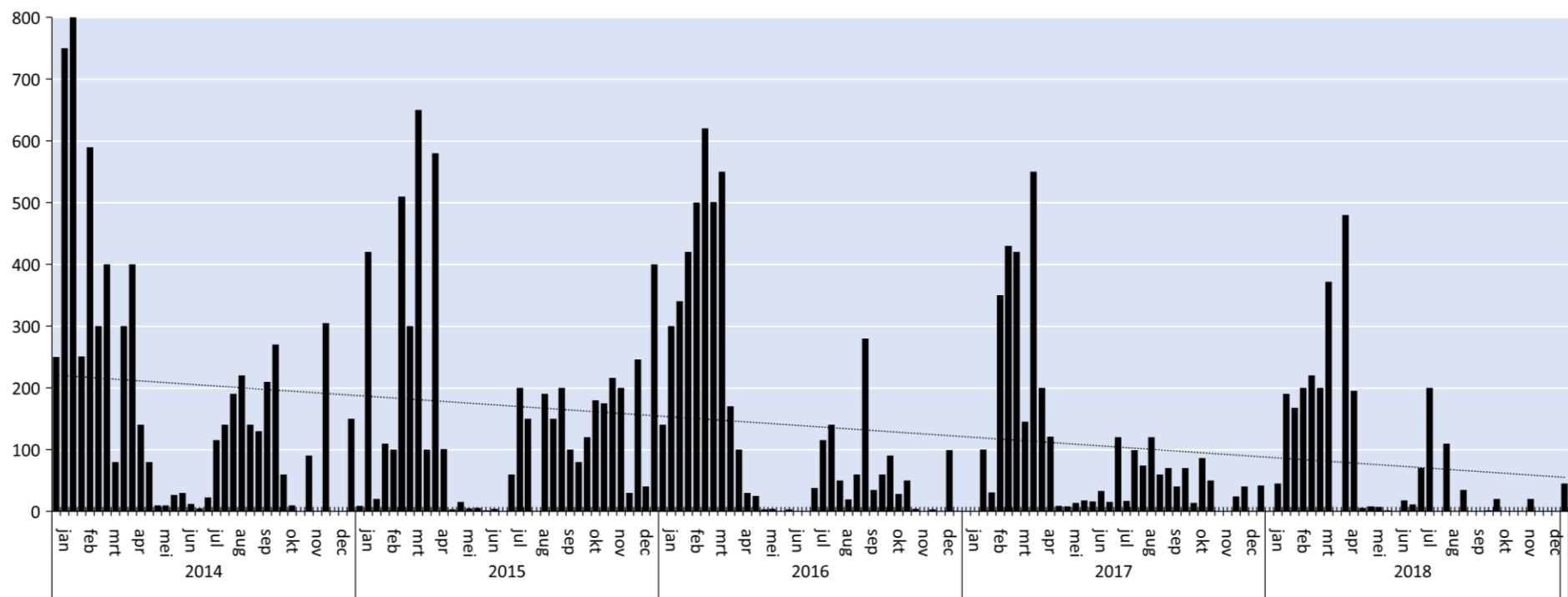
De Bleeke Heide was oorspronkelijk een heidegebied met vennen. Omstreeks 1935 werd het ontgonnen ten behoeve van de landbouw. In 1999 zijn de vennen opnieuw uitgegraven en is het gebied ingericht als natuurreserveaat. Het grasland rondom de vennen wordt extensief begraasd door rundvee. Het gebied direct ten zuiden hiervan (ook onderdeel van het reserveaat) omvat zowel gras- als bouwland en hier komen jaarlijks enkele paren tot broeden. De overige omgeving bestaat uit regulier agrarisch gebied.

Na het uitgraven van de vennen nam de Wulp aanvankelijk toe (zoals figuur 13 ook al liet zien). Doordat het gebied veel door vogelaars wordt bezocht, kan een redelijk betrouwbaar beeld van het voorkomen per decade (tiendaagse periode) worden geschetst, aan de hand waarvan in de grafiek op de volgende pagina de ontwikkeling voor de afgelopen vijf jaar tot in detail kan worden weergegeven.

Sinds 2014 neemt het maximaal aantal Wulpen dat op enig moment in het gebied verblijft elk jaar verder af. De periodes waarin er meer dan tweehonderd vogels in het gebied verblijven, lijken ook ieder jaar korter te worden. De afname in de maanden na het broedseizoen is sterker dan die in de periode ervoor. Werden er gedurende de zomer en het najaar van 2014 en 2015 nog geregeld tweehonderd Wulpen gemeld, in de jaren die volgen vormen aantallen boven de honderd al een uitzondering. Na het broedseizoen van 2018 zijn zeer weinig Wulpen gemeld, zo goed als zeker omdat de vennen toen (vrijwel) droog stonden.

Figuur 16. Ligging Bleeke Heide / De Maaien

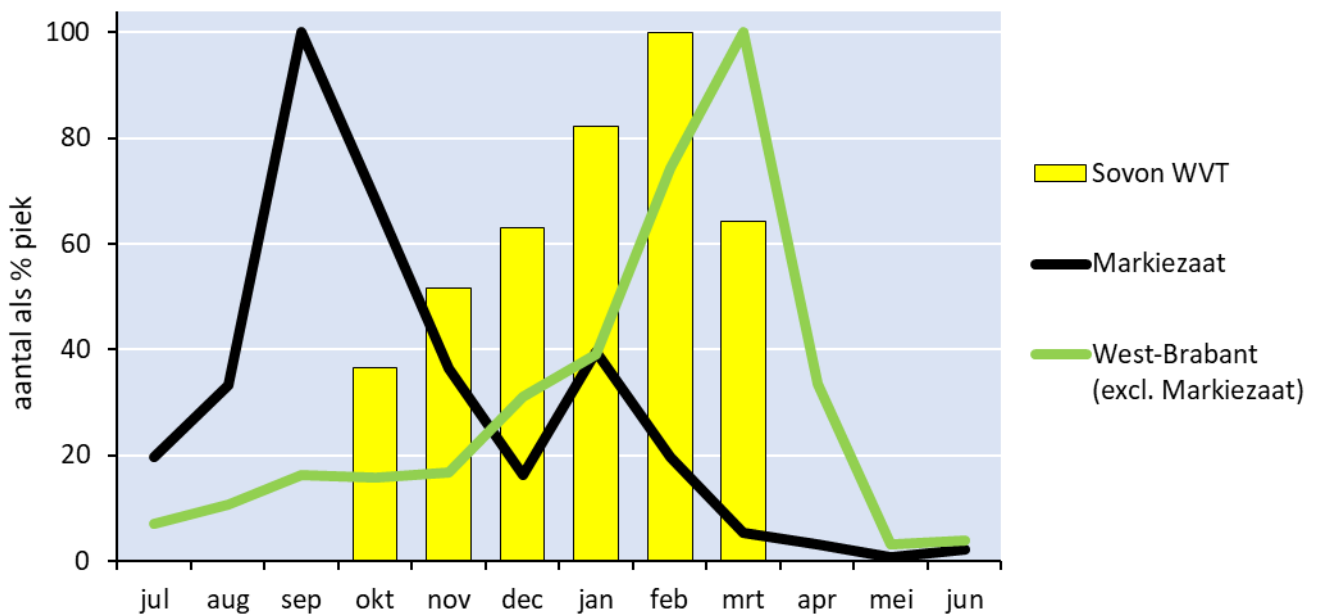

Figuur 17. Maxima per decade van de Wulp op de Bleeke Heide en het aangrenzende gebied de Maaïen in de periode 2014-2018 (losse waarnemingen van vogels ter plaatse incl. slapende vogels). Het totale Sovon-telgebied omvat 984 ha, maar de kern waarin de meeste Wulpen verblijven, meet slechts 42 ha.

4.9 Seizoenspatroon

De watervogeltellers van de West Brabantse Vogelwerkgroep tellen zes keer per seizoen (van oktober tot en met maart). Meestal wordt er geteld op zondag, in het weekend waarvan de zaterdag zich het dichtst bij de vijftiende bevindt. Gedurende alle zes de telmaanden verblijven er Wulpen in het onderzoeksgebied. De laagste aantallen worden geteld in oktober. Daarna nemen de aantallen tot en met februari maandelijks toe om vervolgens in maart weer fors te dalen. De jaarrond losse waarnemingen, gebaseerd op Waarneming.nl en de vogelwerkgroep-archieven laten een vergelijkbaar patroon zien: de laagste aantallen in mei en juni, iets hogere aantallen van juli tot november, vervolgens een sterke toename, resulterend in een piek in februari en maart, gevolgd door een zeer scherpe afname in april. Wat opvalt is dat bij de watervogeltellingen de hoogste aantallen in februari worden vastgesteld en bij de losse waarnemingen in maart. Dit verschil wordt niet veroorzaakt doordat de top van de losse waarnemingen in maart vóór het telweekend halverwege de maand valt. De aantallen zijn namelijk gedurende de gehele maand hoog. Mogelijk wijkt het patroon in de zeekeiregio (oververtegenwoordigd bij de watervogeltellingen) enigszins af van dat in de rest van West-Brabant. Van alle Wulpen die zich gedurende de maanden februari en maart in West-Brabant ophielden, verbleef de helft in de gemeente Alphen-Chaam (Bleeke Heide en omgeving) en een derde verspreid over de gemeenten Aalburg, Breda en Etten-Leur.

Het seizoenspatroon in het Markiezaat wijkt sterk af van dat in de rest van West-Brabant. Kort na de broedperiode, in juli en augustus, neemt het aantal Wulpen hier sneller toe dan elders om vervolgens al in september het maximum te bereiken. Ook in oktober zijn nog veel Wulpen aanwezig maar daarna daalt hun aantal sterk en dat blijft zo gedurende de rest van de winter. In maart hebben vrijwel alle Wulpen het Markiezaat verlaten. Van juli tot oktober brengen veel Wulpen er de rui door. Daarna komen ze er nog wel overnachten maar overdag foerageren ze dan in het agrarisch gebied van West-Brabant en aangrenzend België, wat de lagere aantallen in het Markiezaat verklaart. Vermoedelijk zijn er daarnaast ook Wulpen die na de rui het gebied verlaten en zuidwestelijker overwinteren.

Figuur 18. Seizoensverloop van de Wulp (vogels ter plaatse exclusief slaapplaatsen) tussen 1995/96 en 2015/16 voor respectievelijk de West-Brabantse Sovon-watervogeltelgebieden (okt.-mrt.; geel), het Markiezaat (alle maanden; zwart) en overig West-Brabant (alle maanden; groen), weergegeven als % van het jaarlijkse maximum.

Wulpen op de slaapplaats. (foto: Ian Borwell)

5. SLAAPPLAATSEN

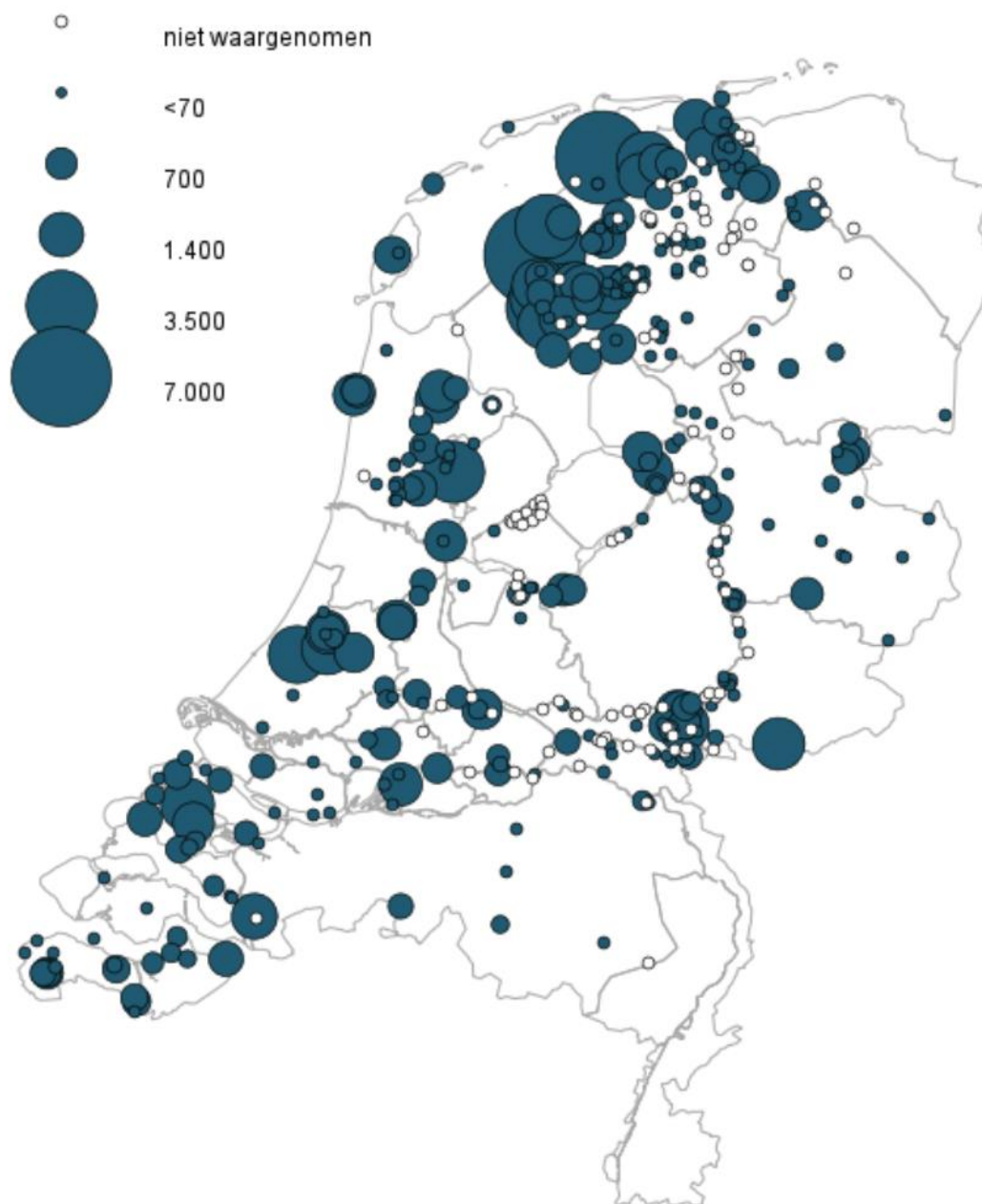
Één van de aspecten waar Sovon in het Jaar van de Wulp extra aandacht voor vraagt zijn slaapplaatstellingen. Met behulp van deze tellingen kan inzicht worden verkregen in aantallen en aantalsveranderingen, ook van regio's waarvan die informatie tot op heden onvoldoende bekend is, bijvoorbeeld doordat Wulpen in het agrarisch gebied niet overal worden geteld. Op dit moment worden er nog onvoldoende data van slaapplaatsen verzameld om goede analyses mogelijk te maken. Om die reden streeft Sovon naar meer tellers en naar iets vaker tellen per jaar. Daarnaast is ze op zoek naar slaapplaatsgegevens uit het verleden om die met nieuwe tellingen te vergelijken (zijn de aantallen op binnenlandse slaapplaatsen veranderd en/of zijn er veranderingen zichtbaar in het seizoenspatroon?).

5.1 Gebruik en habitat

Wulpen maken buiten de broedtijd gebruik van gemeenschappelijke slaapplaatsen. Ze doen dat vooral van juli tot april. Wanneer de piek valt, verschilt per regio. In gebieden waar geruid wordt kunnen in de (na)zomer, van juli tot september, hoge aantallen aanwezig zijn. Elders is dat in de winter of, daar waar veel noordelijke broedvogels doortrekken, in april. Een slaapplaats kan dicht bij het voedselgebied gelegen zijn maar ook enkele tientallen kilometers daarvan verwijderd. In de literatuur wordt zelfs melding gemaakt van Wulpen die dagelijks 53 km pendelden tussen hun slaapplaats en het voedselgebied. De meeste slaapplaatsen bevinden zich op locaties waar de vogels met hun poten in het water kunnen staan. Vaak zijn dat buitendijkse gebieden, heidevennen, randen van ondiepe plassen of plasdras-gebieden zoals onderwater staand grasland. Wanneer het waterpeil te veel daalt, kan een slaapplaats (tijdelijk) in onbruik raken. In 2018 was dat op verschillende locaties het geval en ook in 2019 staan er (zowel in februari als in juli) weer meerdere slaapplaatsen droog. Tellers dienen er alert op te zijn dat er onder deze omstandigheden nieuwe slaapplaatsen kunnen ontstaan op locaties waar deze voorheen ontbraken.

5.2 Wulpenslaapplaatsen in Nederland

Verspreid over heel Nederland zijn wulpenslaapplaatsen aan te treffen. De grootste, met duizenden vogels, bevinden zich langs de Friese Waddenkust. Andere regio's met belangrijke aantallen zijn de Zeeuwse Delta, de graslandgebieden in het westen en noorden van het land en de grote rivieren. Figuur 19 toont de maxima van alle bij Sovon bekende slaapplaatsen van de afgelopen dertig jaar.

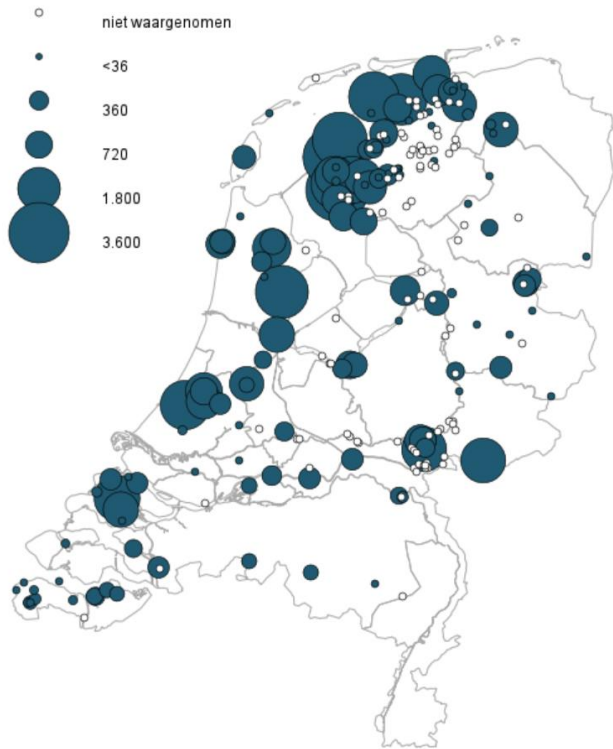

© Sovon Vogelonderzoek Nederland

Figuur 19. Maximumaantal Wulpen per slaapplaats, alle maanden 1990-2019.

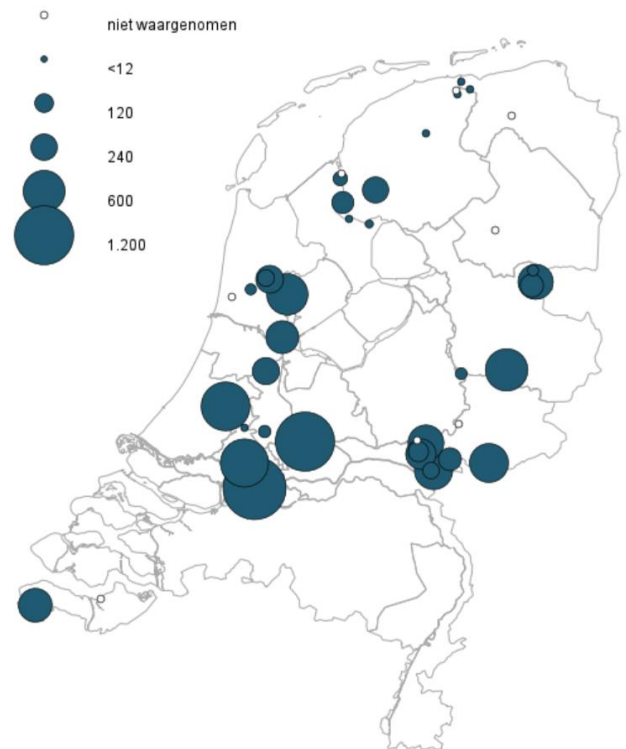
Bron Sovon Vogelonderzoek Nederland.

Op de volgende pagina zijn de maxima weergegeven voor alle vier de maanden waarin Sovon in het Jaar van de Wulp een slaapplaatstelling organiseerd (cumulatief voor de periode 1990-2018). Let erop dat de schaal per kaart verschilt. Een open rondje geeft aan dat er geen Wulpen aanwezig waren. Daar waar stippen ontbreken zijn in de betreffende maand geen tellingen uitgevoerd of doorgegeven.

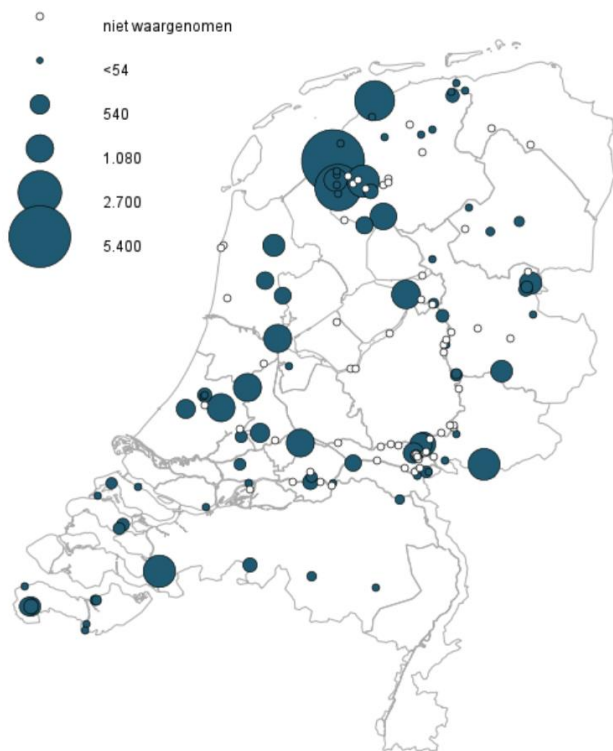
© Sovon Vogelonderzoek Nederland

Figuur 20. Max. op slaappleatsen Wulp februari 1990-2018.
Bron Sovon Vogelonderzoek Nederland.

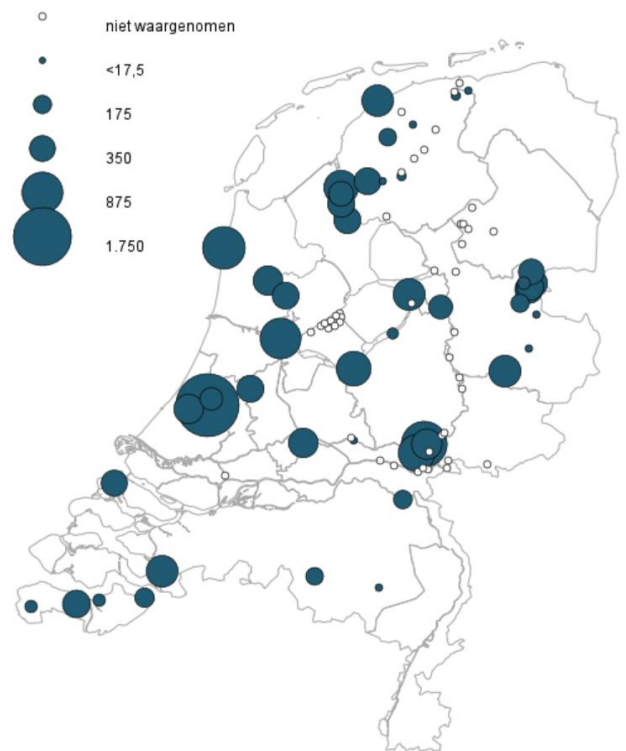
© Sovon Vogelonderzoek Nederland

Figuur 21. Max. op slaappleatsen Wulp juli 1990-2018.
Bron Sovon Vogelonderzoek Nederland.

© Sovon Vogelonderzoek Nederland

Figuur 22. Max. op slaappleatsen Wulp sept. 1990-2018.
Bron Sovon Vogelonderzoek Nederland.

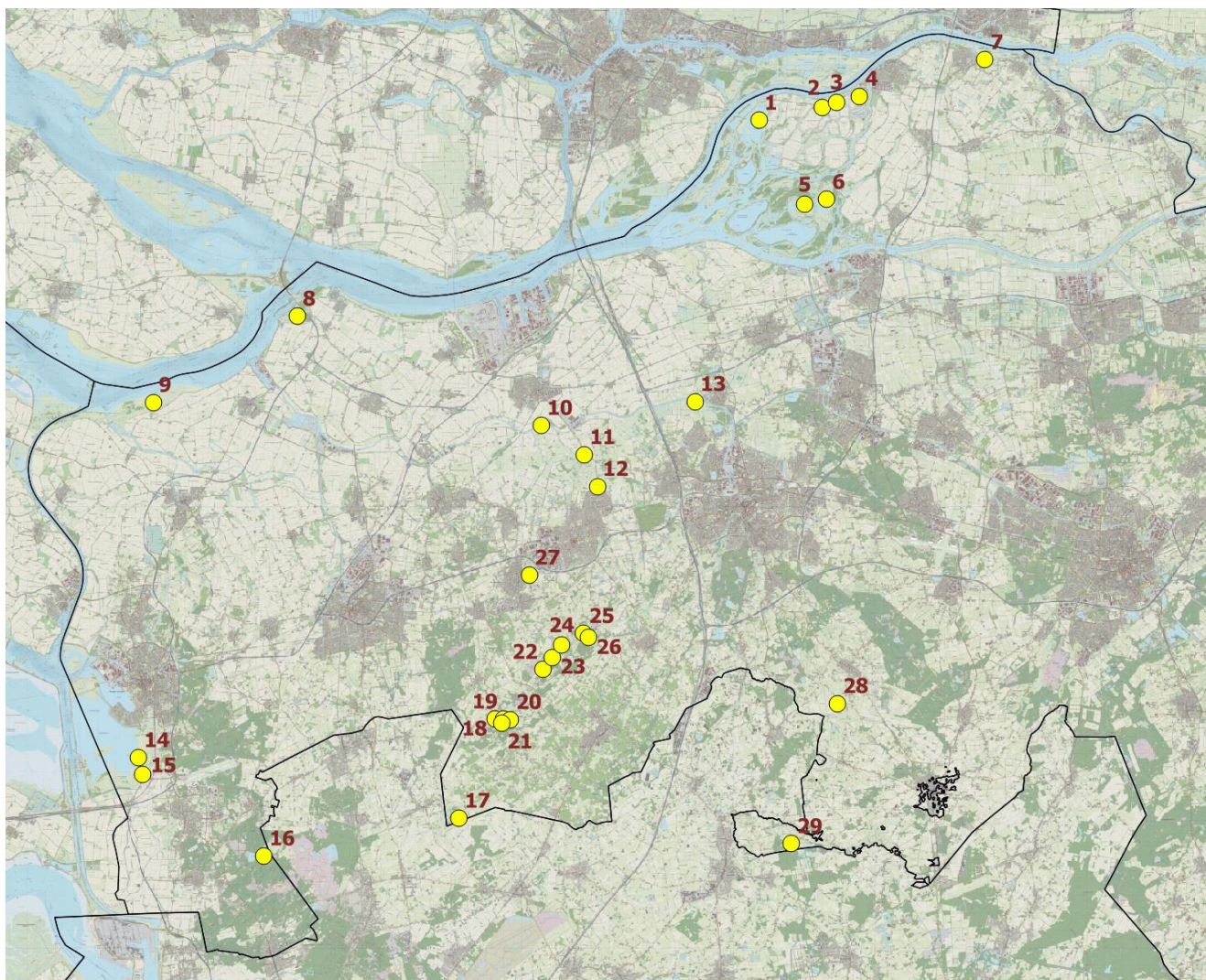

© Sovon Vogelonderzoek Nederland

Figuur 23. Max. op slaappleatsen Wulp dec. 1990-2018.
Bron Sovon Vogelonderzoek Nederland.

5.3 Voorkomen op slaapplaatsen in West-Brabant

Ten opzichte van de rest van Nederland toont West-Brabant een behoorlijke witte vlek als het om wulpenslaapplaatsen gaat (zie figuur 19). Dat is niet omdat slaapplaatsen er ontbreken, maar omdat ze niet geteld worden of omdat de telresultaten niet aan Sovon zijn doorgegeven. Slaapplaatsen waarbij dat wel gebeurde, zijn het Markiezaat en de Bleeke Heide en in mindere mate die van de Biesbosch. Via Waarneming.nl en persoonlijke notitieboekjes wist ik nog verschillende extra slaapplaatsen boven water te krijgen. Tabel 1 en figuur 24 tonen een overzicht van hetgeen er momenteel bekend is. Een deel van deze slaapplaatsen is permanent verlaten maar verschillende zijn (waarschijnlijk) nog in gebruik. Vermoedelijk is het overzicht niet compleet. Zo zouden er bijvoorbeeld slaapplaatsen kunnen zijn in de omgeving van Hooge Zwaluwe, Terheijden, Rosendaal of Zundert, maar waarnemingen die dat bevestigen ontbreken. De grootste aantallen in West-Brabant werden vastgesteld in het Markiezaat, 2600 vogels in 1983 en maximaal 1400 deze eeuw. Andere locaties met grote aantallen zijn de Biesbosch (1280 in 2016), de Bleeke Heide bij Chaam (800 in 2014) en Kelsdonk bij Etten-Leur (475 in 2005). Op de eerste 3 zal op pagina 35-41 nader worden ingezoomd.

Figuur 24. Locaties van bekende en mogelijke wulpenslaapplaatsen in West-Brabant. De nummers verwijzen naar tabel 1 op de volgende pagina.

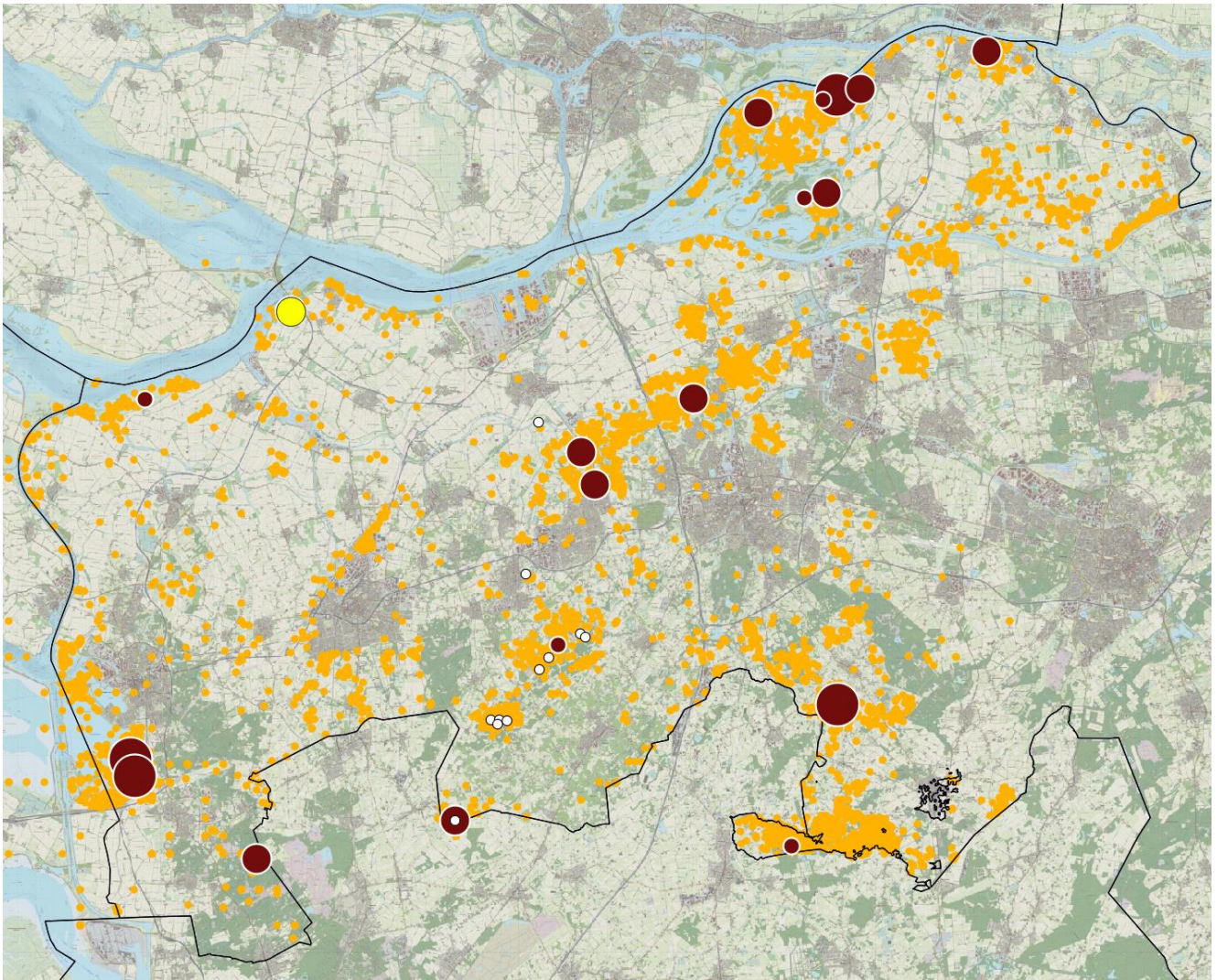
Deze kaart is waarschijnlijk niet volledig. Aanvullingen zijn welkom!

Tabel 1. Locaties van (potentiële) wulpenslaapplaatsen in West-Brabant, met teljaren, aantal tellingen (voorzover bekend), maximumaantal Wulpen op de slaapplaats, de huidige status van de slaapplaats en de bron (JF: gegevens van auteur, PS: persoonlijke mededeling Piet Schipperen, Sovon: resultaten slaapplaatsenproject, VWG BoZ: Archief Vogelwerkgroep Bergen op Zoom, W.nl: Waarneming.nl).

nr. op kaart	gebied	eerste teljaar	laatste teljaar	n	max.	max. 2019 (jan.-mrt.)	status	bron
1	Altena, Brabantse Biesbosch - Polder Hardenhoek	2014	2015	3	117	?	?	Sovon / W.nl
2	Altena, Brabantse Biesbosch - Polder Muggenwaard	2018	2018	1	83	?	?	W.nl
3	Altena, Brabantse Biesbosch - Galeiwaard	2015	2019	19	1280	236	actief	Sovon / W.nl
4	Altena, Brabantse Biesbosch - Polder Keizersguldenwaard	2016	2016	1	350	?	?	W.nl
5	Drimmelen, Brabantse Biesbosch - Polder Turfzakken	2013	2013	1	32	?	?	Sovon
6	Drimmelen, Brabantse Biesbosch - Polder Moordplaat	2019	2019	1	181	181	actief	W.nl
7	Oudendijk, Groesplaat - De Aanwas	2013	2013	3	116	?	?	W.nl
8	Willemstad, Sint Antoniegorzen *	2014	2014	1	150	?	?	W.nl
9	Dinteloord, Dintelse Gorzen - west	2014	2016	2	15	?	?	Sovon
10	Etten-Leur, Krijtenburgse Polder	2019	2019	1	0	0	?	JF
11	Etten-Leur, Kelsdonk	2004	2019	6	475	56	actief	JF
12	Etten-Leur, Westpolderplas	2014	2015	2	150	0	actief	JF
13	Breda, Vierde Bergboezem - Hoojdonk	2017	2019	2	100	65	actief	JF
14	Bergen op Zoom, Markiezaat - zuidoost	1989	2019	44	1761	387	actief	VWG BoZ / Sovon / W.nl
15	Bergen op Zoom, Markiezaat (Schor Caterspolder)	1983	1987	7	2600	0	verlaten	VWG BoZ
16	Ossendrecht, Groote Meer - oost	1984	1984	1	150	?	?	VWG BoZ
17	Achtmaal, De Matjens	2017	2019	2	100	0	?	JF
18	Schijf, Eldersche Gronden - west	2019	2019	1	0	0	?	JF
19	Schijf, Eldersche Gronden - noord	2019	2019	2	0	0	?	JF
20	Schijf, Eldersche Gronden - oost	2019	2019	2	0	0	?	JF
21	Schijf, Eldersche Gronden - zuid	2019	2019	2	0	0	?	JF
22	Zundert, Pannenhoeft Hazenmerenven	2019	2019	1	0	0	?	JF
23	Zundert, Pannenhoeft Hezemansven	2019	2019	3	0	0	?	JF
24	Zundert, Pannenhoeft Lokkerven - west	2019	2019	2	45	45	actief	JF
25	Zundert, Pannenhoeft Wildertven	2019	2019	1	0	0	?	JF
26	Zundert, Pannenhoeft De Bak	ca. 1970	--	?	**	0	verlaten	PS
27	Sint Willebrord, retentiebekken Luienhoek	2019	2019	2	0	0	?	JF
28	Chaaam, Bleeke Heide	2006	2019	71	800	490	actief	Sovon / W.nl
29	Castelré, Castellesche Heide	2018	2018	2	50	?	?	W.nl

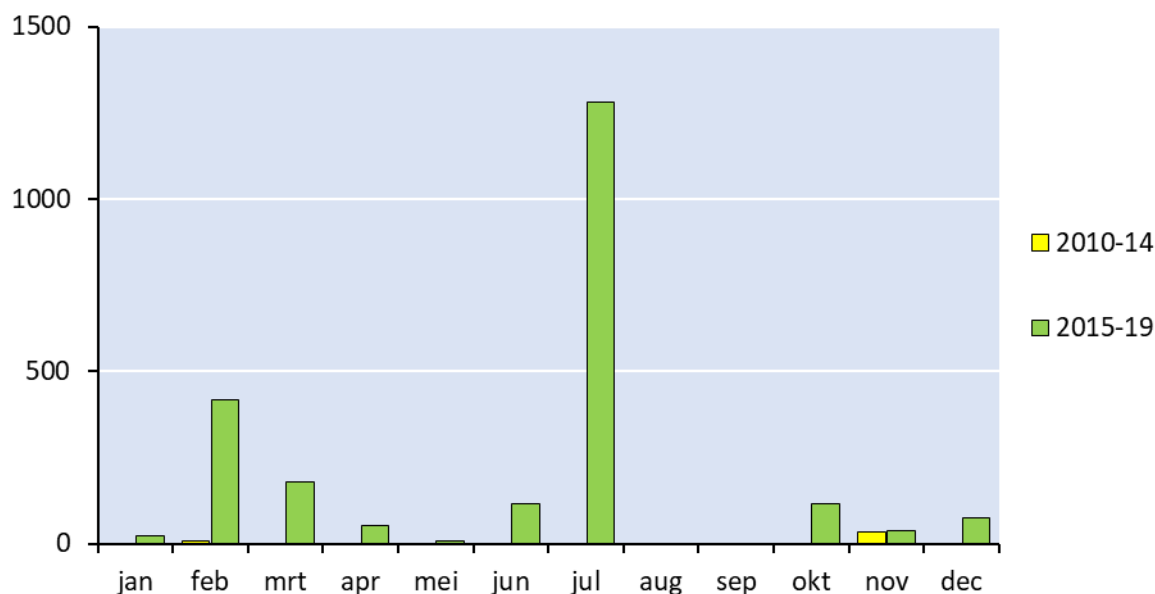
* onzeker of dit een slaapplaats of voorverzamelplaats betreft; ** aantal onbekend, vermoedelijk honderden

Figuur 25. Maximumaantal Wulpen op slaappleatsen in West-Brabant tussen 1980 en maart 2019 (donkerrode stippen). De stipgroottes weerspiegelen 3 aantalklassen: 1-99, 100-499 en ≥ 500 . De gele stip betreft de Antoniegorzen bij Willemstad waarvan niet duidelijk was of het een voorverzamelplaats of een slaappleats betrof. De witte stippen zijn locaties die in het eerste kwartaal van 2019 door de auteur zijn bezocht en waarbij geen slapende Wulpen werden aangetroffen. Oranje toont de verspreiding van Wulpen overdag.

5.4 Slaapplaatsgebruik in West-Brabant aan de hand van een drietal voorbeelden

5.4.1 De (Brabantse) Biesbosch

Figuur 26. Gesommeerde maxima per maand van Wulpen op 6 slaapplaatsen in de Biesbosch voor twee tijdvakken (bijgewerkt t/m maart 2019).

In het boek *Biesbosch-vogels* (1979) staat bij de Wulp het volgende beschreven: “Waar in de avondschemer bij afgaand water getijslik bloot kwam, streken wel eens groepjes Wulpen neer, maar de meeste vogels overnachtten toch wel op onder water staand grasland” en “De slikken in het Lepelaarsgat vormen van juli tot in mei een der slaapplaatsen”. In de jaren '70 van de vorige eeuw zouden er tot circa 75 exemplaren in de (gehele) Biesbosch verblijven. Waarschijnlijk doelde men daarbij vooral op het zuidwestelijk deel, want het grootschalige akkerbouwgebied rond Werkendam had Wulpen toen nog weinig te bieden. Daar kwam verandering in toen vanaf 2008 in het kader van het project “Ruimte voor de rivier” het landschap ingrijpend veranderde. Over een oppervlakte van duizenden hectares verdwenen de akkers en kwam er grasland (geschikt als foerageergebied) en -veelal ondiep- water met brede slikranden (geschikt als foerageergebied en als slaapplaats) voor in de plaats. Dit resulteerde in toenemende aantallen Wulpen vanaf 2009, en vooral vanaf 2015, het jaar waarin de aanleg van de Grote Noordwaard werd afgerond. In de periode vóór 2015 werden op Waarneming.nl slechts twee waarnemingen van 100 of meer Wulpen ingevoerd. Van 2015 tot 2018 gebeurde dat 33 keer. Het is waarschijnlijk dat de Wulpen die overdag in de Biesbosch verblijven daar ook overnachten, mogelijk nog aangevuld met Wulpen uit omliggende gebieden. Sinds 2013 zijn er van 6 locaties slaapplaatsstellingen ingevoerd, 3 daarvan werden doorgegeven via Sovon en 5 (deels ook) via Waarneming.nl. Het betreft de volgende gebieden: Galeiwaard (2014-19); Hardenhoek (2014-15); Keizersguldenwaard (2016); Moordplaat (2019); Muggenwaard (2018) en Turfzakken (2013). 4 slaapplaatsen zijn gelegen langs de noordrand van de Brabantse Biesbosch, direct ten zuiden van de Bandijk. Bij Hardenhoek werd 3 keer geteld. In februari 2014 en maart 2015 ging het slechts om 6 en 7 vogels, in oktober 2015 werden er 117 geteld. Daarna zijn er nimmer nog slapende Wulpen gemeld (ondanks dat er dagelijks veel vogelaars komen). De Muggenwaard is eenmalig geteld in juli 2018 en daarbij werden 83 vogels genoteerd. Ook van Polder Keizersguldenwaard is maar één telling beschikbaar: in juli 2016 sliepen daar 350 Wulpen. Het vaakst werd er geteld in de Galeiwaard. Tussen november 2015 en februari 2019 werd hier 19 keer geteld, het vaakst in het voorjaar. Tijdens 10 tellingen tussen februari en april sliepen er gemiddeld 58 en maximaal 236 vogels. Tijdens 1 telling in

mei 8 vogels. Een telling op 30 juni 2018 was goed voor 114 Wulpen. Voor de maand juli zijn 3 tellingen uit 2016 beschikbaar. Die leverden respectievelijk 1280, 375 en 450 Wulpen op. Van de maanden augustus, september en oktober is geen enkele telling uit de Galeiwaard bekend. 2 tellingen in november leverden 15 en 36 vogels op, 1 telling in december 76 vogels en 1 telling in januari 22 vogels. De 3 laatstgenoemde slaappleatsen (Muggenwaard, Keizersguldenwaard en Galeiwaard) liggen slechts 2 km uiteen. Er zal waarschijnlijk geregeld uitwisseling plaatsvinden, bijvoorbeeld bij verstoring of een ongunstig waterpeil en misschien is het beter om ze gezamenlijk als één slaappleats te beschouwen. Hetzelfde geldt ook voor de overige 2 bekende slaappleatsen in de Biesbosch, gelegen in de aan elkaar grenzende polders Turfzakken en Moordplaat. Polder Turfzakken werd eenmalig geteld in november 2013 en toen sliepen er 32 Wulpen. Ook van Polder Moordplaat is maar 1 telling doorgegeven: 181 Wulpen in februari 2019.

Wulpen en Kieviten op een gezamenlijke slaappleats. (foto: Peter Verwoerd)

De geringe telfrequentie, het ontbreken van simultaantellingen op de verschillende slaappleatsen en het niet tellen met vaste waarnemers en volgens vaste richtlijnen (de tellingen zijn uitgevoerd vanaf verschillende standpunten en op afwijkende tijdstippen ten opzichte van zonsondergang), maken dat de hierboven vermelde aantallen slechts een globale indruk geven van het voorkomen op slaappleatsen in de (Brabantse) Biesbosch, en deze moeten dan ook met de nodige voorzichtigheid worden aanschouwd. Ondanks de genoemde tekortkomingen kan aan de hand van alle beschikbare gegevens van de afgelopen 5 jaar een redelijk beeld geschetst worden van het maandelijks voorkomen. Tijdens de broedperiode in mei verblijven er hooguit enkele tientallen Wulpen in de Biesbosch. Het maximum dat gedurende deze maand op een slaappleats is aangetroffen bedraagt 8. Vanaf juni verzamelen Wulpen zich op voedselrijke plekken waar ze opvetten voor de rui en de trek. In de Biesbosch zijn er dan overdag tientallen tot enkele honderden aanwezig. Tijdens de enige in juni uitgevoerde slaappleatsstelling werden 114 vogels geteld. In de loop van juli hebben de meeste Wulpen hun broedgebied verlaten en neemt het aantal op de pleisterplaatsen in de Biesbosch nog verder toe. Vooral in het noordoostelijk deel kunnen dan grote groepen worden waargenomen. Spectaculair was het aantal van 1280 Wulpen dat op 7 juli 2016 in de late avond bij de Galeiwaard werd geteld, een zeer hoog aantal voor een binnenlandse slaappleats. Of dit aantal toen ook (kortstondig) overdag in de Biesbosch verbleef of deels afkomstig was van verder weg gelegen gebieden is niet bekend. Gedurende de 2 weken die volgden gaven nog 3 andere waarnemers een slaappleatsstelling door maar met beduidend lagere aantallen, namelijk 350 tot 450. Daarbij moet worden opgemerkt dat die tellingen een half uur tot 3 kwartier vroeger werden beëindigd waardoor er mogelijk (veel?) laat invallende vogels zijn gemist. Had men toen tot volledig duister doorgeteld, dan was misschien duidelijk geworden of er ook Wulpen slapen die overdag buiten de Biesbosch verblijven. Er werden toen overdag namelijk vergelijkbare aantallen in de Biesbosch waargenomen als tijdens de tellingen in de vroege schemer. Tijdens een slaappleatsstelling op 17 juli 2018 werden er 83 geteld, beduidend minder dan in juli 2016. Ook overdag werden de aantallen van juli 2016 in geen enkel ander jaar geëvenaard. Van de maanden augustus en september zijn geen slaappleatsstellingen uit de Biesbosch bekend. De aantallen overdag

maken echter duidelijk dat er dan ook nauwelijks Wulpen in de Biesbosch verblijven. Van beide maanden hebben, op een enkele uitzondering na, alle waarnemingen betrekking op individuen of kleine groepjes tot 10 vogels. Hieruit kunnen we afleiden dat omstreeks half juli vrijwel alle Wulpen de Biesbosch verlaten hebben om de ruiperiode elders door te brengen. Vanaf eind oktober, nadat de eerste Wulpen de rui hebben voltooid, kunnen er opnieuw grotere groepen in de Biesbosch opduiken. Tussen oktober en december zijn bij 5 slaapplaatstellingen gemiddeld 55 en maximaal 117 Wulpen geteld. Dat stemt overeen met de aantallen die in die maanden overdag werden gezien. Alleen in het najaar van 2015 lagen de maandmaxima in deze periode met respectievelijk 200, 120 en 300 vogels ruim boven het aantal dat toen op de slaapplaatsen werd vastgesteld (117 in oktober en 15 in november). In januari en de eerste helft van februari bevindt het aantal Wulpen in de Biesbosch zich veelal op een wat lager niveau (gemiddeld 14, maximaal 118 vogels). Tijdens 2 slaapplaatstellingen in januari en februari 2017 werden 22 en 52 Wulpen geteld. Gedurende de voorjaartrek, in de periode van eind februari tot begin april, verblijven er weer vaker grotere groepen in de Biesbosch (gemiddeld 22, maximaal 242 vogels). Maart zit daar met gemiddeld 42 vogels per waarneming ruim boven. Na juli is het vroege voorjaar ook de periode waarin de grootste aantallen op slaapplaatsen worden geteld (in de Galeiwaard 236 in februari, 125 in maart en 52 in april en in Polder Moordplaat 181 in februari). Voor de korte termijn kan geen trend worden berekend omdat daarvoor te weinig gegevens voorhanden zijn. Op de middellange termijn is sprake van toename. Overnachtingen er eind vorige eeuw vermoedelijk niet meer dan enkele tientallen Wulpen in de Biesbosch, sinds de aanleg van de Noordwaard (2008) is dat aantal gestegen tot geregeld meer dan 100. De grootste kans op hoge aantallen is er vóór het broedseizoen (eind februari tot begin april: enkele 100-den) en vooral kort na het broedseizoen (eind juni tot half juli: honderden tot (incidenteel?) meer dan 1000). Om een compleet overzicht van de ligging en het gebruik van wulpenlaapplaatsen te verkrijgen zijn, verspreid over de Biesbosch, meerdere simultaantellingen per jaar onontbeerlijk.

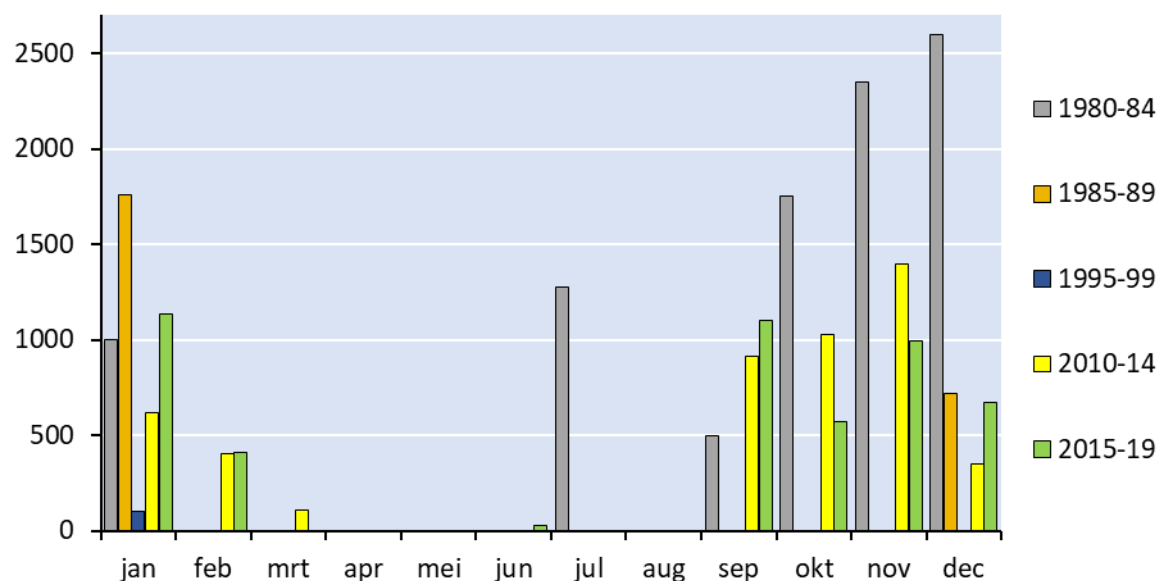
Tabel 2. Slaapplaatstellingen de Biesbosch 2013-2018 per maand (totaal van 5 subgebieden)

maand	tellingen	gemiddelde	maximum
jan	1	22	22
feb	2	30	52
mrt	6	39	180
apr	3	20	52
mei	1	8	8
jun	1	114	114
jul	5	508	1280
aug	.	.	.
sep	.	.	.
okt	1	117	117
nov	3	28	36
dec	1	76	76

Tabel 3. Slaapplaatstellingen de Biesbosch 2013-2018 per jaar (totaal van 5 subgebieden)

jaar	tellingen	gemiddelde	maximum
2013	1	32	32
2014	1	7	7
2015	3	46	117
2016	5	491	1280
2017	8	47	180
2018	6	50	114

5.4.2 Het Markiezaat

Figuur 27. Maxima per maand van Wulpen op slaapplaatsen in het markiezaat voor vijf tijdvakken (bijgewerkt t/m maart 2019).

Begin jaren tachtig van de vorige eeuw verrichtten leden van Vogelwerkgroep Bergen op Zoom in het Markiezaat al een aantal slaapplaatstellingen. Tijdens 6 tellingen in 1983 waren telkens 500 tot 2600 Wulpen aanwezig. Het grootste aantal werd op 15 december vastgesteld. In 1984 werd het Markiezaat geïsoleerd van de Oosterschelde en verdween het getij. Uit de daaropvolgende 26 jaren zijn slechts 3 tellingen bekend waarvan de telling op 15 januari 1989 met 1761 vogels het hoogste aantal opleverde. In de beginperiode sliepen de Wulpen op de schorren in het uiterste zuidoosten van het Markiezaat. Het is mij niet bekend waar de vogels destijds foerageerden. Mogelijk deden ze dat toen zowel in de Oosterschelde als in het binnenland. Tegenwoordig slapen de vogels iets dieper in het gebied, op een locatie waar ze veilig zijn voor grondpredatoren. Geen van de in het Markiezaat overnachtende Wulpen foerageert tegenwoordig nog op de Oosterschelde. In 2018 verliet een derde het gebied in noordelijke richting en twee derde in zuidelijke en zuidoostelijke richting. De vogels foerageren zowel in polders op 2 tot 3 km van de slaapplaats als in België, in de omgeving van Wuustwezel en Hoogstraten, op ruim 30 km van het Markiezaat (persoonlijke mededeling Hidde Bult).

Sinds 2011 zijn jaarlijks 4 tot 7 slaapplaatstellingen uitgevoerd. Daarbij werden tussen 0 en 1399 vogels geteld. Op 2 na zijn de tellingen uitgevoerd tussen september en februari. Van september tot en met januari worden veelal hoge aantallen gemeld. Vaak slapen er dan meer dan 1000 Wulpen in het gebied. Binnen deze periode (van september tot januari) levert de decembertelling veelal de laagste aantallen op. In die maand worden er gemiddeld 442 geteld, tegen gemiddeld 645 voor de overige maanden. Dit komt overeen met het lagere aantal dat in december overdag in het Markiezaat verblijft (figuur 18, pagina 28). Na januari vermindert het aantal overnachtende vogels snel met gemiddeld 149 vogels in februari en 107 in maart (zie tabel 4). Daar er tussen maart en augustus nauwelijks tellingen zijn uitgevoerd is niet bekend of, en zo ja hoeveel, Wulpen er gedurende die maanden in het Markiezaat overnachten. Mogelijk gaat het van maart tot en met juni om kleine aantallen. Echter, in juli en augustus worden er overdag geregeld grote groepen Wulpen in het Markiezaat waargenomen (tot maximaal 2400 in juli 2012, bron Waarneming.nl) en het is waarschijnlijk dat deze vogels ook in het gebied overnachten. Over de jaren varieerden de maxima op de slaapplaats van 560 tot 1399 en het gemiddelde tussen 158 en 787 (zie tabel 5). Op de middellange termijn is sprake van fluctuerende aantallen zonder een duidelijke trend. Ten opzichte van de jaren tachtig zijn de aantallen fors afgenomen.

Tabel 4. Slaapplaatstellingen Markiezaat 2011-2018 per maand

maand	tellingen	gemiddelde	maximum
jan	8	538	1135
feb	9	149	410
mrt	1	107	107
apr	.	.	.
mei	.	.	.
jun	1	30	30
jul	.	.	.
aug	.	.	.
sep	8	781	1100
okt	3	607	1030
nov	8	656	1399
dec	3	442	675

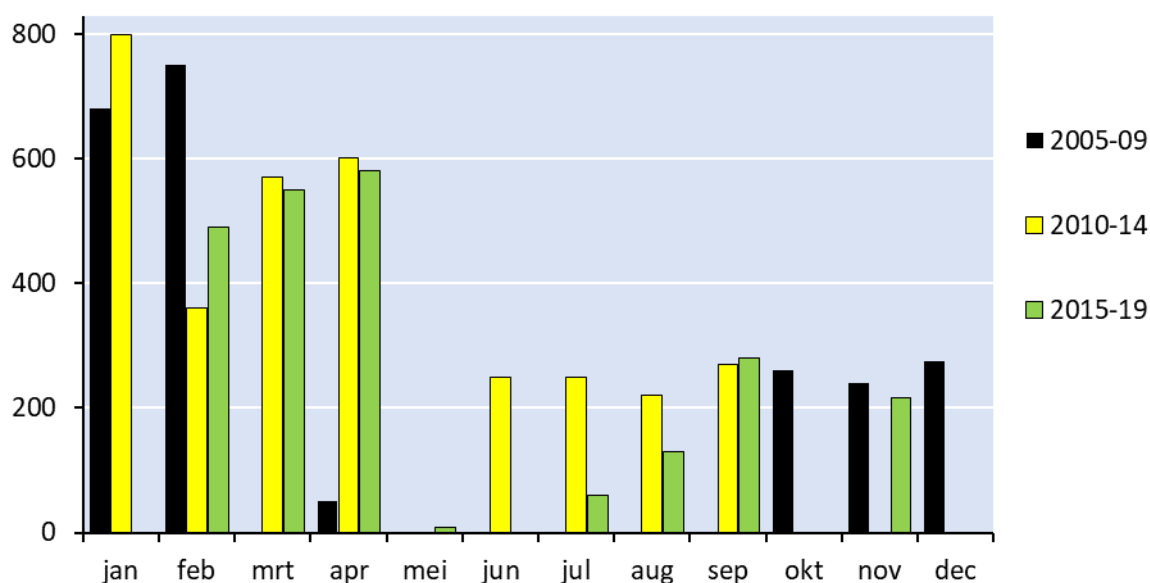
Tabel 5. Slaapplaatstellingen Markiezaat 2011-2018 per jaar

jaar	tellingen	gemiddelde	maximum
2011	5	158	560
2012	7	434	1030
2013	5	727	1399
2014	5	388	720
2015	6	455	777
2016	4	615	1044
2017	4	477	825
2018	5	787	1135

Wulpen onderweg naar de slaapplaats. (foto: Graham Catley.

5.4.3 De Bleeke Heide

Figuur 28. Maxima per maand van Wulpen op de slaapplaats Bleeke Heide voor drie tijdvakken (bijgewerkt t/m maart 2019).

In de jaren zeventig, tachtig en negentig van de vorige eeuw werden rond Chaam geregeld grote groepen, variërend van enkele honderden tot meer dan duizend, foeragerende Wulpen en Regenwulpen waargenomen (archief West Brabantse Vogelwerkgroep). De Regenwulpen sliepen destijds op en nabij de Strijbeekse Heide. Over een slaapplaats van Wulpen vond ik geen informatie maar het lijkt aannemelijk dat zij dezelfde locatie deelden. De ruim drie kilometer verderop gelegen Bleeke Heide was toen nog in gebruik als landbouwgebied. Nadat men daar in 1999 een aantal vennen opnieuw had uitgegraven gingen de Regenwulpen er geleidelijk toe over om op de Bleeke Heide te overnachten. Pas in 2006 wordt er voor het eerst ook melding van gemaakt dat Wulpen de Bleeke Heide als slaapplaats gebruiken (Waarneming.nl). Vanaf dat jaar zijn er met enige regelmaat slaapplaattellingen uitgevoerd. In 2014 is de slaapplaats ook aangemeld bij Sovon. De Wulpen van de Bleeke Heide slapen in de ondiepe zone langs de rand van een “schiereiland”. In het vroege voorjaar wordt de slaapplek vrijwel geheel omsloten door ondiep water. Later in het voorjaar laat men het waterpeil zakken met als gevolg dat de bescherming tegen grondpredatoren daardoor verminderd. In het extreem droge jaar 2018 viel het ven vrijwel droog en overnachtten er veel minder vogels dan gebruikelijk. Het gros van de Wulpen die de Bleeke Heide als slaapplaats gebruiken foerageert overdag in de ruime omgeving. Dat doen ze voornamelijk op grasland, tot op enkele kilometers van de slaapplaats in het grensgebied van Nederland en België.

Sinds 2006 werden er 1 tot 11 tellingen per jaar ingevoerd. Er werd het minst vaak geteld in mei en oktober (beide 1 keer) en in juni en november (2 keer). Vaker gebeurde dat van juli tot september (5-7 keer per maand) en van januari tot maart (6-9 keer). April spant de kroon met 23 doorgegeven tellingen tot en met 2018. Steevast worden de hoogste aantallen vastgesteld tussen januari en april (gemiddeld 446). In mei ontbreekt de soort vrijwel volledig zoals meestal ook in juni. Opvallend genoeg waren er eind juni 2013 wel 250 Wulpen op de slaapplaats aanwezig. De lente van 2013 was droog en bijzonder koud. Mogelijk zijn er daardoor toen veel broedsels mislukt en zijn de vogels zich vroeger dan gebruikelijk gaan verzamelen. Van juli tot december verblijven er gemiddeld 200 Wulpen op de slaapplaats. Mogelijk maakt een deel(?) van deze vogels daar ook de rui door.

Over de jaren varieerden de maxima van 120 tot 800 en het gemiddelde tussen 68 en 531 (zie tabel 7). Hoewel de aantallen van jaar op jaar fluctueren is duidelijk sprake van een negatieve trend.

Tabel 6. Slaapplaatstellingen de Bleeke Heide 2006-2018 per maand

maand	op basis van alle beschikbare tellingen (n=74)		op basis van telling met hoogste aantal per maand (n=46)		maximum
	tellingen	gemiddelde	tellingen	gemiddelde	
jan	6	553	3	647	800
feb	8	469	6	395	750
mrt	9	421	6	488	570
apr	23	143	10	255	601
mei	1	8	1	8	8
jun	2	165	2	165	250
jul	5	100	4	121	250
aug	7	116	4	145	220
sep	7	191	4	205	280
okt	1	260	1	260	260
nov	3	232	3	232	240
dec	2	238	2	238	275

Tabel 7. Slaapplaatstellingen de Bleeke Heide 2006-2018 per jaar

jaar	op basis van alle beschikbare tellingen (n=74)		op basis van telling met hoogste aantal per maand (n=46)		maximum
	tellingen	gemiddelde	tellingen	gemiddelde	
2006	7	531	3	568	750
2007	1	240	1	240	240
2008	2	475	2	475	750
2009	3	183	3	183	260
2010	4	245	2	330	570
2011	4	68	3	87	120
2012	6	351	3	537	601
2013	7	239	6	274	560
2014	10	310	5	361	800
2015	11	145	6	216	580
2016	4	226	4	226	440
2017	8	139	4	187	550
2018	7	196	4	268	480

5.5 Aan de slag als slaapplaatssteller

Mocht je zelf een bijdrage willen leveren aan het Jaar van de Wulp, dan kun je overwegen om een slaapplaats te gaan tellen. Er zijn er verschillende bekend in West-Brabant (zie de figuren 24 en 25) en voor de meeste wordt nog een teller gezocht (alleen het Markiezaat, de Bleeke Heide bij Chaam en de Galeiwaard in de Biesbosch worden al geteld). Daarnaast is het natuurlijk ook mogelijk dat je zelf een slaapplaats kent die niet op de kaart is aangeduid. Ook daarvan zijn tellingen welkom. Wanneer je nooit eerder een slaapplaats hebt geteld en je bent nieuwsgierig naar wat dat inhoudt, dan raad ik aan om het volgende [filmpje](#) te bekijken waarin Albert de Jong (van Sovon) samen met Jouke Altenburg Wulpen telt op een slaapplaats in het rivierengebied.

Het zoeken naar een slaapplaats doe je door het volgen van slaaptrek in de avond of door het bezoeken van geschikte locaties rond zonsondergang. Tel bij voorkeur 's avonds van minimaal een uur voor zonsondergang tot het te donker wordt (dit is, afhankelijk van de weersomstandigheden, drie kwartier tot anderhalf uur na zonsondergang). Te vroeg stoppen kan tot ondertelling leiden daar de vogels vaak pas erg laat op de slaapplaats arriveren. Zoek een telpunt met goed uitzicht. Tel bij aanvang de aanwezige Wulpen en noteer daarna de aanvliegende vogels. Kies bij voorkeur een telpunt met tegenlicht want daardoor blijven de (aanvliegende) vogels langer zichtbaar. Houd rekening met voorverzamelplaatsen die pas laat worden verlaten. Zie voor meer uitvoerige telrichtlijnen de bijlage aan het eind van dit rapport.

Niet iedere telling leidt direct tot resultaat. Mocht je tijdens je bezoek aan een (mogelijke) slaapplaats geen Wulpen aantreffen, en over voldoende tijd beschikken, dan is het wenselijk om later nog eens terug te keren. In het gebied Kelsdonk bij Etten-Leur heb ik tussen 2004 en 2008 regelmatig slapende Wulpen waargenomen. In het Jaar van de Wulp wilde ik weten of deze slaapplaats nog in gebruik was en om die reden bezocht ik het gebied op 6 januari, maar helaas zonder resultaat. Op 16 februari ben ik nogmaals gaan kijken en heb ik er wederom geen vogels aangetroffen. Het derde bezoek op 23 maart was met 56 slapende Wulpen wel succesvol. Van de Pannenhoef beschikte ik niet over gegevens uit het verleden, maar de vennen aldaar leken me wel geschikt. Tijdens avondbezoeken op 18 januari en 8 februari trof ik er geen Wulpen aan. Op 27 februari waren er 2 Wulpen aanwezig. Deze riepen langdurig in de avondschemer alsof ze overtrekkende vogels wilden bewegen om ook in te vallen. Op 22 maart sliepen er 23 Wulpen en 8 dagen later 45. Deze voorbeelden tonen aan dat het zeker kan lonen om een slaapplaats meerdere keren te bezoeken. Mocht je desondanks toch geen enkele Wulp aantreffen dan is dat A. wel interessant omdat ook een nultelling nuttig is (geef deze dus ook zeker door) en B. meestal geen straf omdat je vrijwel altijd andere leuke soorten ziet. Zo trof ik onlangs tijdens een slaapplaatsstelling Kwartel, Houtsnip, Nachtzwaluw, Bosuil en Ransuil aan. In het open veld is de kans op dit soort soorten gering maar daar behoort juist een ontmoeting met bijvoorbeeld een Goudplevier of Groenpootruiter weer tot de mogelijkheden.

In 2019 werden/worden door Sovon 4 slaapplaatsstellingen voor Wulpen georganiseerd. De eerste vond plaats in februari, de tweede in juli en er volgen er nog in september en december. De telperiodes zijn als volgt:

- 13-27 juli (voorkeursdatum 20 juli, zonsondergang om 21:48 u)
- 1-14 september (voorkeursdatum 7 september, zonsondergang om 20:14 u)
- 1-14 december (voorkeursdatum 7 december, zonsondergang om 16:28 u)

Ben je van plan om een slaapplaats te gaan tellen, geef dat dan a.u.b. door aan Sovon. Bezoek daartoe hun website www.sovon.nl/nl/content/slaapplaatsstelling of www.jaarvandewulp.nl. Ook is het mogelijk om de auteur van dit rapport een bericht te sturen. Gebruik daarvoor het volgende e-mailadres wulp.westbrabant@telfort.nl. Ook gegevens uit het verleden zijn van harte welkom (zelfs indien de exacte aantallen ontbreken).

6. WAT KUN JE ZELF BIJDAGEN AAN HET JAAR VAN DE WULP?

(De tekst in dit hoofdstuk is voor een belangrijk deel overgenomen uit Sovon-publicaties)

Binnen de verschillende meetnetten van Sovon worden Wulpen volop geteld. Toch ontbreken er nog belangrijke data. Het zou mooi zijn indien je een bijdrage kunt leveren aan een of meerdere van de onderstaande onderdelen:

Hoewel Sovon slaapplaatstellingen van Wulpen organiseert, worden er momenteel nog te weinig slaapplaatsen geteld om de gegevens in te kunnen zetten voor analyse. Daarom is het belangrijk dat er in het Jaar van de Wulp meer tellers mee gaan doen aan de slaapplaatstellingen (zie ook de vorige pagina). Daarnaast wil Sovon oude tijdreeksen van slaapplaatstellingen op een rijtje zetten, om die met nieuwe tellingen te vergelijken. Onder andere in de jaren zeventig en tachtig zijn er landelijk regelmatig wulpenslaapplaatstellingen uitgevoerd. Hoe zijn de aantallen op die binnenlandse slaapplaatsen sindsdien veranderd en zitten er tegenwoordig misschien meer Wulpen in de zomer dan in de winter?

Sovon weet veel over Wulpen in de Waddenzee, delta en andere natte natuurgebieden, maar van het boerenland weet ze vrij weinig. Om een goed beeld te krijgen van de aantallen en de verspreiding van Wulpen in het binnenland, op boerenland, vraagt Sovon de watervogeltellers en de tellers van ganzen en zwanen om in 2019 Wulpen mee te tellen én in te tekenen tijdens de tellingen in januari t/m april en september t/m december.

In het Jaar van de Wulp roept Sovon wadvogeltellers op om tijdens hoogwatervluchtplaatstellingen verstoringsbronnen vast te leggen, zodat ze kan zien wat de invloed van verstoring is, vooral omdat juist de Wulp een van de meeste verstoringsgevoelige soorten is (en verstoring dus van grote invloed kan zijn op de verspreiding).

Sovon vraagt om tijdens broedvogelinventarisaties meer aandacht te schenken aan broedcodes en alarm. Gaat het om een baltsende vogels, een vogel met een nest of een vogel met net uitgevlogen jongen? En doe je in je BMP-proefvlak alarmtellingen, neem dan altijd de Wulp mee en kijk goed naar hun gedrag. Zo kan inzicht worden verkregen in territoriaal succes bij Wulpen.

Een verbeterpunt binnen de broedvogelprojecten is het Nestkaartenproject. Sovon krijgt veel nestkaarten uit weidegebieden waar nestbescherming plaatsvindt en dat geeft een eenzijdig beeld. Nest- en broedsucces van onbeschermden nesten en in natuurgebieden (o.a. laagveenmoeras, heide, kwelders) zijn onbekend. Sovon gaat vrijwilligers niet oproepen om nesten te zoeken, dit i.v.m. verstoringsrisico en kans op predatie. Ze tracht wel met terugwerkende kracht oude nestgegevens te verzamelen bij mensen die regionaal veel aan nestonderzoek aan Wulpen hebben gedaan.

Ga naar de website www.jaarvandewulp.nl voor meer informatie of neem contact op met de projectcoördinator [Romke Kleefstra](#).

DANKWOORD

Voor dit rapport is dankbaar gebruik gemaakt van de gegevens van de watervogeltellers van de West Brabantse Vogelwerkgroep: Jan Benoist, Cor Borghouts, Toos Borghouts, Martin van Leest, Agnes van der Sanden, Hans van der Sanden, Willem Veenhuizen en Harry van Vugt (tevens coördinator). Menno Hornman stelde de Sovon-dataset van de West-Brabantse watervogeltellingen digitaal beschikbaar. Tevens ben ik dank verschuldigd aan alle tellers die hun waarnemingen doorgaven aan Waarneming.nl en (in het pre-digitale tijdperk) aan de West Brabantse Vogelwerkgroep (archief opgezet en beheerd door John van Raak, Ad Nuijten en Hans van der Sanden) en de Vogelwerkgroep Bergen op Zoom (archief opgezet en beheerd door Hans van Loon, Hidde Bult en Ray Teixeira). Albert de Jong verzorgde bij de West Brabantse Vogelwerkgroep een inspirerende lezing over het jaar van de Wulp. Jan Woolderink maakte me wegwijs met QGIS en via Piet van Iersel verkreeg ik een bestand met de begrenzing van de watervogelgebieden. Hannie van Gils en Fred Pardoel namen een eerdere versie kritisch door en voorzagen het van commentaar, wat de uiteindelijke versie zeker ten goede is gekomen.

LITERATUUR

- Beintema A., O. Moedt & D. Ellinger 1995. Ecologische atlas van de Nederlandse weidevogels. Schuyt & Co Uitgevers en Importeurs, Haarlem.
- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Gejl L. 2016. Steltlopers van Europa. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Glutz von Blotzheim U. & K.M. Bauer 1998. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. AULA-Verlag, Wiesbaden.
- Van de Kam J., B. Ens, T. Piersma & L. Zwarts 1999. Ecologische atlas van de Nederlandse wadvogels. Schuyt & Co Uitgevers en Importeurs, Haarlem.
- LWVT/SOVON 2002. Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co Uitgevers, Haarlem.
- Samenwerkingsverband Westbrabantse Vogelwerkgroepen. 2007. Atlas van de West-Brabantse broedvogels. NPN media, Breda.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Sovon 2018. Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering. Kosmos Uitgevers. Utrecht/Antwerpen.
- Svensson L., P.J. Grant, K. Mullarney & D. Zetterström 2002. ANWB Vogelgids van Europa. Tirion Uitgevers, Baarn.

BIJLAGE

Sovon-telrichtlijnen slaapplaatsen Wulp

Tijd van het jaar

- Het hele jaar, hoogste aantallen in de periode juli-april maar met grote regionale verschillen.

Tijd van de dag

- Avond: van een tot twee uur voor zonsondergang tot drie kwartier tot anderhalf uur erna (tel door totdat het te donker is, Wulpen kunnen nog erg laat invallen)
- Ochtend: van anderhalf uur voor zonsopkomst tot alle Wulpen vertrokken zijn (veelal van zonsopkomst tot een half uur erna)
- Het beste te tellen in de avond (het ochtendvertrek is soms snel en massaal)

Aanwijzingen

- Slaapplaats lokaliseren door het volgen van slaaptrek in de avond (de richting is belangrijk!) of eventueel gericht bezoeken van geschikte locaties rond zonsondergang
- Oppassen met voorverzamelplaatsen (de vogels verkassen nog)
- Zoek een telpunt met goed uitzicht op aan/afvliegende vogels
- Tegenlicht is prettig, want houdt de vogels langer zichtbaar
- Grote slaapplaatsen met meerdere mensen tellen
- Vogels arriveren bij helder weer gemiddeld later dan bij donker weer
- Bij aanvang van een telling de aanwezige vogels noteren
- Vervolgens de aan- of uitvliegende vogels noteren

Bijzonderheden

- Slaapplaatsen bevinden zich in waterrijke gebieden met ondiep water, ook wel op (verbrande) heide en basaltglooiingen
- Maakt veel gebruik van voorverzamelplaatsen die pas laat worden verlaten. Opletten dus!
- Aankomende vogels (vaak in luidruchtige groepen tot enkele tientallen) vliegen vaak enige tijd (over soms grote afstanden) rond alvorens neer te strijken
- Tijdens 'paniekluchten' gaan soms alle vogels de lucht in, om na enige tijd weer in te vallen (geeft de kans om de genoteerde aantallen te checken).